

ЮРІЙ КОСАЧ

— — — В І Д — — —

ФЕОДАЛІЗМУ

— — — Д О — — —

НЕОФАШИЗМУ

ЮРІЙ КОСАЧ

ВІД ФЕОДАЛІЗМУ ДО НЕОФАШИЗМУ

НАРИСИ

із
книг
О. ЛАЩЕНКА

- 1211 -

24070

БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О. ОЛЬЖИЧА
ВУЛ. ГРУШЕВСЬКОГО. 4

НЬЮ-ЙОРК, 1962

Юрій КОСАЧ

ВІД ФЕОДАЛІЗМУ ДО НЕОФАШИЗМУ

нарис

Yuri KOSSATCH

FROM FEUDALISM TO NEOFASCISM

essays

Нью-Йорк, США, 1962

Обгортка роботи А. Салабая

Видавництво «ЗА СИНІМ ОКЕАНОМ»

Зіновать, кукіль і будяк
Росте у пшениці.

Тарас Шевченко

I

Антифеодална революція 1648 року поглиблює українське культурно-національне відродження XVI ст. Процес формації української нації на базі спільності мови, території, економіки, культури, остаточно довершується в XIX ст., в міру розвитку капіталізму в промисловості і сільському господарстві України. Це — три століття, вщерть наснажені драматизмом історичних перетворень, боротьбою антагоністичних суспільних сил, динамізмом народу, що прагне до визволення, до суверенного буття. На тлі заграє, що безугавно осягають Марсове поле східньої Європи — Україну, на тлі закономірного розвитку продукційних сил та залежних від нього суспільних відносин, за ці три століття, кристалізується українська нація як співтворець історії.

Прихильники явного чи замаскованого суб'єктивізму, всілякі «історіософи», розглядають цей складний процес як один-єдиний потік, що бере свій початок з джерел «ірраціонального», як романтичну поему, в якій героєм, що правда, нація, але нація — «вічна і абсолютна категорія», «нація як вияв божого духа», що неначе легендарний Фенікс з'являється з попелища, нація — «позачасова єдність в духові, крові та історичному призначенні», нація — **міф**. Яка мета цієї метафізики? Заслонити дійсність, об'єктивну правду історії, позбавити суспільство можливості нераз суворої, але реалістичної і правильної оцінки всіх фактів і явищ, що склалися на розвиток нашого народу — від сивої давнини аж до сучасності. Така «міфотворчість» цілковито спотворює всю картину історичного розвитку суспільної і національної свідомості нашого народу, зумовленого насамперед і завжди боротьбою

антагоністичних сил всередині його. Міфотворці, всякою ціною, прагнуть затушувати дійсність **двох** речей українського національного відродження, що відповідають дійсності постійного конфлікту двох основних сил української суспільно-економічної формації — командних верств і народних мас, двом концепціям ідеології, політики, культури — революційній і опортуністичній, народній і «елітарній», «взагалі національній» і дійсно-національній. Фікціями «абсолютної, надісторичної, незмінної, української правди і чину», фікціями уявної, абстрактної України, що начебто існує ізольовано, керована лише «твердою рукою провидіння», серед хаосу випадковості і можливості, прагнуть вони заперечити об'єктивність законів розвитку нації, в усій їх складності, взаємопроникненості і взаємовиключності. Бо, як і всюди, так і на Україні, ідеології, а зокрема ті, що в'яжуться з кристалізацією національної свідомості, отже і з прагненням до державно-суверенного буття, постають і утверджуються лише в щільному зв'язку з класовою боротьбою в лоні суспільства.

Для народних мас як для суспільної сили, від якої саме життя вимагає як найбільш послідовної співдії в суспільному поступі, визвольна боротьба і державна суверенність означають здійснення вікових мрій про свободу, соціальну справедливість, побудову нового, гармонійного суспільства, де «врага не буде супостата, а буде син і буде мати...»

Для командних, панівних верств — національне визволення і державність це, на тлі кожночасної історичної специфіки, лиш проблема **їхнього** — станового, групового чи класового егоїзму, це лиш справа збереження життєвих інтересів панівної верстви експлуаторів. Автім, самі ж міфотворці, ідеологи тієї ідилічної «містичної спільності», якою начебто є нація, в хвилину щирості (тобто коли сама дійсність розторошує всі їхні містерні схеми «єдиного, надкласового потоку»), стверджують наявність «безугавної боротьби між двома таборами в нації» (Д. Донцов: «Правда

прадідів великих», 1952). «Завданням дня не є єднання всіх, а роз'єднання», — проголошує цей же Донцов і покладає всі свої надії мрякобіса на «той табір внутрі нації, що складатиметься з людей, яким не доступні ні жалості ні м'якості, які вміють командувати, які є з раси завойовників, меншістю сильних. . .» Треба, мовляв, нам (речникам нації як міфу — н. пр.), «відділення від отари (українського народу — н. пр.) і об'єднання людей спільного духа». Так недобитки української, колись командної верстви, мобілізують на чужині свої останні резерви.

Сто років тому, Панько Куліш, не стільки послідовний «захисник ідеалів нації», як послідовний оборонець свого класу, теж накликав «вірнії душі» до «лицарського об'єднання супроти черні, щоб не погибала Україна». . . І Куліш і його епігон — Донцов маскували свої дійсні заміри поясненнями, що їм ідеться лише «про поділ нації на два різні психологічні типи». Одначе, психологія тут ніпричому. Спільні психологічні риси можуть бути у всіх класів суспільства, дарма що ті класи займають різні становища. За часів, хоча б і Куліша, задубілість думки, консерватизм і т. п. могли існувати і у поміщика-феодала і у селянина-кріпака. Такі прикмети як патріотизм, жертвенність, організаційний хист, вольовість тощо, хоч і зв'язані подекуди з умовами суспільного розвитку, не виявляються як лише прикмети окремого «психічного типу», виплеканого в кулішевсько-донцовському інкубаторі. Якщо ж до того треба аж наполегливих заходів, то це свідчить лиш про те, що «ідеологи українського націоналізму» свідомі цілковитої моральної нікчемності тих, кого вони мобілізують «на оборону духа».

Отож, ідеться тут про щось зовсім інше. Ідеться про реорганізацію класової свідомості табору, що ще леліє мрії зрубаної голови про роль гегемона в житті нації. Раціоналіст М. Костомаров, що блискуче розшифровував патетичну мову своїх сучасників — міфотворців типу Куліша, лаконічно стверджував: «ці лю-

ди, говорячи про свободу і вітчизну, бажають лише влади вищого класу» («Современник», 17, 1858).

Продовж усього нашого історичного шляху існують і діють у нас дві антагоністичні сили, два «табори», але ажні як психологічні категорії, але економічно-соціальні і врешті політичні, поскільки політика є концентрованим висловом економіки. Реакційні сили нашого національного відродження тобто панівна верства, не задля якоїсь своєї «вибраності» — морально-етичної чи психічної, а підстобувана постійною жагою зберегти своє командне становище експлуататора, витворює «ідеї» та «ідеали» і то подвійного порядку: для себе, як класу «в собі», для «втаємничених, «обраних» і — з метою як найретельнішого ідеологічного роззброєння народних мас, — для «громадськості», «для народу», «для національного організму». Ця друга «ідеологія» дається у вигляді «національно-державного ідеалу», «національної містики», «державнотворчої місії» і т. п.

І дарма що економічно-суспільні формації, протягом історії, докорінно змінюються, незмінними залишаються закони, тенденції і методи, якими послуговуються верстви гнобителів і експлуататорів народу, на те, щоб затримати поступ і запевнити собі панування.

Ось, напр., дещо про «абсолютну», «надісторичну», «правду прадідів великих», яка має всі ознаки релятивності. Володарям нашого сивого середньовіччя, «мужам большим і нарочитим» нашої панівної верстви либонь не бракувало ні «духа раси завойовників», ні «вміння командувати», а також медоточивих фраз на тему «національної містики», звичайно, в перекладі на термінологію нинішніх ідеологів націоналізму. Проте Ізяславові Ярославичу це все не перешкодило відмовитись від озброєння патріотичних киян для відсічі половецького вторгнення, привести в Київ польське військо і жорстоко розправитись з повсталими народніми масами. Спекулянт і лихвар Святополк Ізяславич, на своє щастя, не дожив до вибуху гніву безсоромно

ним пригнічуваної і грабованої *misera plebs*. Зате Володимир Мономах, цей «братолубець і добрий страдалець за руськую землю», як його називає літопис, не вагаючись, поголовно вирізав опозиційне населення Мінська і Володимира на Волині, не залишаючи «ні челядини ні скотини». Данило Галицький, приборкуючи волинські города, «сидящіє за татари» (тобто повсталі проти феодалізму), узяв штурмом Звягель, спалив його до тла, а горстку недорізаних мешканців віддав у неволю. Практика такої ж «державнотворчості» не чужа і пізнішим часам. Її реалізував, наприклад, Іван Брюховецький, демагог і макіавеліст, що розпинався «за матку милую — отчизну». Безуспішно поборюючи революційну народну стихію, він умовляв Москву інтервенювати на Україні: міста, — дораджував він, — які будуть «взяті государевими ратними людьми, надобно выжечь и высець и всячески разорить, а также села около них, чтобы и впредь в сих городах и селах жителей не было...» Гетьмани Многогрішний, Самойлович, Мазепа і ін. придушували антифеодальні повстання на Україні, 1670-71, 1682, 1687, 1690, 1693-96, 1702-03, 1707-08 рр. Особливою жорстокістю визначався гетьман І. Мазепа, що пацифікуючи земляків, які «добром на старшину не жичили», з допомогою власних охочекомонних та московських «ратных людей», стинав, вішав, перебивав руки і ноги. Чим не ідеал «войовника, якому не доступні ні жалості ні м'якості», представника «суворого, ієрархічного ладу», що, мабуть в ім'я «єдності в крові і духові», приводить на рідну землю інтервентів, вигублює своїх єдинокровних братів вогнем та мечем?

«Правда прадідів великих» або, точніше висловлюючись, «правда» панівної верстви в віках нашої історії як і «правда» наших сучасників-ідеологів «модерного українства» — облудний міф. Ціль його — не патріотичні заходи до здійснення свободи вітчизни і запевнення їй всебічного розвитку в суверенному бутті, а панування і влада над народом. Цей народ, в очак

вчорашніх і нинішніх «державнотворців», за термінологією чільного національного «історіософа» — Д. Донцова, був завжди лише «колективом гелотів», «чередою», «отарою», «громадою плебеїв, сліпих рабів, півскотів», «голоотою», «свинопасами» і т. п. Це і є справжній зміст «всеохопної філософії націоналізму», це і є справжній зміст «національно-державного ідеалу» української реакції.

II

В основі «державницької доктрини» української реакції лежить концепція «державнотворчої місії», яку здійснить «творча меншість» на тлі «нетворчої більшості» — народу. В. Липинський мріє про «кращих з кращих», які будуть основниками «трудової монархії» на Україні. До цих «кращих з кращих» він, ще в 1909 р., зачисляв і польських поміщиків на Україні. Д. Донцов безугавно патякатиме про «когорту», «еліту», «орден», «провідну верству», що складатиметься з селекції людей типу «домптерів» (приборкувачів диких звірів — н. пр.), «нордійських вікінгів». Навіть ліберал і прагматист І. Лисяк-Рудницький зітхає за зразками «ангלו-саксонської раси, що вміла виплекати тип політика, жадібного влади».

Але ця концепція «елітаризму», живцем узята з криниць мудрості різного іноземного мрякобісся, в практичному пристосуванні, вимагала хоч деяких національних ознак. Отож «елітаризм» треба було підперти «традиціоналізмом» тобто обґрунтувати «відділення від отари» та «об'єднання людей спільного духа», як каже Донцов, «державнотворчими традиціями власної провідної верстви в минулому».

Українська реакція з достатнім цинізмом виявила, таким чином, не лише свою класову істоту, але і невідгадливість. Вона бо в'яскравила свій родовід саме з тих сил, що в минулому нашої батьківщини були не лише типовим втіленням паразитизму, але і в політичному відношенні завжди займали позиції опортунізму, ренегатства і зрадництва.

Не хочемо сказати, що ця наша «провідна» чи вірніше — панівна верства була якимсь особливим феноменом. У добі феодалізму, та й пізніше, ця верства була не гірша і не краща від таких же верств в

інших країнах. Але особливе становище України, задля її природних ресурсів завжди приреченої на колоніальні зазіхання, деякі джерела її духовної культури (нпр., Візантія, в добу її присмерку, гірші зразки окцидентальної культури), все це лиш поглиблювало засадничу порочність владущих шарів, прискорювало їх розклад, далеко ще перед тим як довершилось закономірне вичерпання їх творчих можливостей.

Таке явище, наприклад, характерне для української панівної верстви XVI-XVII ст. Її роль в культурно-національному відродженні майже ніяка. «Де дорогоцінні камені корони моєї, — жаліється М. Смотрицький в своєму «Треносі», — роди князів Сангушків, Слуцьких, Збараських, Вишневецьких?.. Всі на захід уклонишася, zostалися тільки худі і не славні» (1610). Всіх владущих визначає цілковита байдужість до страждань підневольного народу, ідейна порожнеча, гедонізм, меркантилізм. Свою національну (чи конфесійну) зраду ці «руські пани» не здатні обґрунтувати ідеологічно. Люблинська унія (1569) тобто зречення давніших, принаймні автономістичних позицій, чітко пояснюється виключно економічними інтересами. Егоїзм (м. ін., бажання визволитись з-під громадської контролю) веде вищу церковну ієрархію до Берестейської унії (1596).

Речник народніх мас XVI-XVII ст., Іван Вишенський не добачує у владущих шарах ні іскри ідеалізму. Їх призначення: «у златоглавих подушках родитися, з їх сладколюбивим черевом, трапезами среброполумисними... жерти піт і працю своїх підданих... їх обнажати, томити, трудити і мучити, зимою і літом гнати, лупити, волочити, сили і працю ссати...».

В. Липинський патетично займався реабілітацією попольщеної української шляхти, що з неї чимало, під час визвольної війни 1648 р., увійшло в число козацької знаті, мовляв, відгукнувшись на голос вітчизни і крові. Але, що з того? Чи справді був це «гурт окремого духа, героїчної вдачі, людей честі»? На другий день

після перемоги, коли народні маси зламали нарешті польсько-шляхетський феодалізм на Україні, ці поворотці на лоно вітчизни, разом з рештою козацької верхівки, зрадили ідеали революції і повели народ у ярмо власного феодалізму. Який державотворчий слід залишили по собі Немиричі, Виговські, Тетері-Моржковські і інші представники цього реукраїнізованого панства? Півтора століття після смерті Хмельницького і аж до остаточного злиття козацької старшини з імперським дворянством, це, по суті, так як і в XV-XVI ст., ганебна сторінка національного капітулянтства «провідної» верстви. «Національно-державницькі ідеали» нашої «еліти» XVII-XVIII ст. визначає, кінець кінців, її соціальна натура. Правда, інколи вона вміє її маскувати. Ця наша владуща верства говорить про «оборону матки-милої вітчизни», про «безпристрастное к отечеству поревнованіє», про «великість малоросійської нації», про потребу «свободи і життя лучшего»... Звичайно, не забуває вона завжди при цьому підкреслити, що тільки «лучшіє люди» (в протизага до «людей подлых»), тільки «люди благородной кості», «сини отечества із стану рицарського і шляхетського» можуть бути «єдиним заступом і потіхою народу русского».

Але, до чого здалися ті красиві слова? Навіть автор «Історії Русів», один із тієї ж верстви владущих, з гіркістю стверджував, що всі ці «ревнителі отечества і свободи», на ділі, прагнуть лише «на счет нації сделаться хорошими володільцями і оставили сію націю ожидать обітованія отча свише», щось на зразок нинішніх «ідеологів», які заспокоюють свої зневірєні «когорти» надією на «тверду руку невиспущого провидіння». Сумлінні історіографи, позбавлені комплексів кон'юктуризму і ідеалізаторства, як Лазаревський, Мякотин, Слабченко, Возняк і ін., нещадно демаскують «патріотизм», «опозиційність», чи, як це не вагаються називати фальсифікатори, — «державництво» українського панства XVII-XVIII ст. Його «ідеали», в світі об'єктивної історіографії, це лише жага до особистого

блага, коштом суцільного покріпачення народних мас. Не про «милу Україну матку» їм ішлося, а про «обиклоє послушенство подданих», про те, щоб «всіма дворами і людьми і двори і села владіти і доходи впредь мати», «быти волни в своїх подданих і как хотя ними урежати і обладати...»

Українська реакція має рацію, коли нині глорифікує цих своїх «прадідів великих» за те, що вони «вміли командувати, бути домптерами», «меньшістю сильних». Очевидно! «Батогами і залізом», дибами і шибеницями вміли вони «грубую чернь не допускати до своєволя», «крепкими руками держать», «маєтку свого пильновать, чтоб ущерб який оному не стал», «послушенства подданих требовати», «что хотя с ними чинити»...

Але, хто з них, цих «людей окремого духа», будчим прислужився вітчизні? Які результати їхньої політичної діяльності? Яка участь їх в національній культурі? Адже ж цих усіх діячів XVII-XVIII ст., яких глорифікували сучасні панегіристи, а нині ідеалізують безвідповідальні «корифеї державницької історичної школи», не можна прирівняти до ніодного державного мужа, полководця, мислителя, національного героя, що їх дала тогочасна панівна верства інших народів, навіть беручи до уваги питоменні риси її соціальної природи. Де українські Кольбер, Тюрень, Струензе, Помбаль, Татіщев, Пітт, Костюшко, Вашингтон, Мірабо, Радіщев?...

Ще Іван Вишенський з геніальною прозорливістю стверджував: «на панів же ваших руського роду не надійтєся, в них ність спасенія». Для українського народу це панство, за три століття, було інколи сто-крат гіршим гнобителем ніж іноземні феодали.

Рівняти тих «прадідів великих» до «людей окремої вищої духом породи», героїзувати їх як «носіїв нашої національно-державної традиції» може тільки невіглас, який підмінює правду історії її безсоромною фальсифікацією.

III

Ідеологія української панівної верстви формувалася не в одному дні. Вона, ясна річ, в'язалася з конкретно історичною обстановкою, з загальним процесом економічно-суспільної формації на Україні. Залежно від кожного часу укладу продукційних відносин переміщувалася і вага того чи іншого прошарку панівної верстви, мінялась його «ідеологія» для вжитку (духовного оволодіння масами) і його власна ідеологія.

Українське великопанство і церковна ієрархія XVI ст., маючи на увазі свої станово-класові інтереси, обґрунтовували свою «ідеологію» на базі польського великодержавництва, інтеграції України і її матеріальної та духовної культури з **польським**, католицько-абсолютистичним чи олігархічним Заходом. Програма інтеграції логічно завершувалася прискореною денационалізацією. Супроти національно-культурного відродження України, яке виносили на своїх мужніх плечах «чинбарі, сидельники, шевці» тобто народні низи, ця «порода лицарів духа» стоїть на яскраво ворожих позиціях.

Ідеологія «реукраїнізованої» шляхти та козацької старшини після 1648 року диференціюється, залежно від кожного часу орієнтацій (полонофільської, туркофільської, шведофільської...), диктованих звичайно, не національними, патріотичними міркуваннями, а виключно мотивами збереження монополістичного класового панування. Це — ідеологія допоміжного заgonу колоніалізму шляхетської Польщі, царсько-дворянської Росії, султанської Туреччини, Габсбургів, Ваз, ряду «східної місії» єзуїтизму, секретної дипломатії різних європейських дворів. Згодом, ця наша панівна верства, самозрозуміла, завжди байдужа до проблеми національного відродження, не вважатиме навіть потрібним зберігати свою класову культуру, національну

за кольоритом і включиться в лави ретельних виконавців русифікаторської політики царизму.

У XIX століття панівна верства України входить як майже поголовно зрусифікована, ультралояльна, провінціальна галузь **імперської** панівної верстви експлуататорів.

Слабенькі українофільські нуртування, виявлені в споминах про втрачену монополію на гноблення народу (тепер треба ділити її з російською, польською та іншими панівними верствами), в нешкідливих культурницьких та етнографічних зацікавленнях, дещо яскравішають, в міру того, як, незалежно від волі цієї верстви, починає будитись національна і громадська свідомість народу. Під натиском просвітительських ідей, згодом — романтизму, а головно під натиском економічних процесів доби і народу, це наше панство заворушилось, дарма що свої українофільські, літературні заняття вважало лиш дозвіллям — «для одной лишь забавы себе, для веселого чтения с женой» (Г. Квітка-Основ'яненко).

Елігони автономістів козацької старшини кінця XVIII ст., ані в гадці не мали змінити свою монархістично-вірнопіддану ідеологію. Бо й навіщо? Чого ще треба було, казав А. Метлинський, коли «є у нас Віра, Цар і Мова. . .» Вони хотіли лиш «цареві служити, славоньки собі шукати». . .

А проте, з часом структурально збагачена допливом прогресивніших сил з інших прошарків, українська провідна верства шевченківської доби починає розуміти, що і їй треба включитись у процес національного відродження, очевидно, щоб у ньому захопити провід. Але було їй «і страшно і боязко заглядати в життя народу», як казав М. Костомаров. Безперечно, всі ці Репніни, Тарновські, Лукашевичі, Куліші, Закревські по своєму «любили» Україну. Але від «любові» і сантименту за всі блага, які давала їм «Церера, млеком і медом текуча», до співдії та ще й боротьби поспіль з народом за його право до життя, було ще далеко.

1241 -
Можна було як Куліш, хизуватися максималістичними, націоналістичними гаслами, можна було навіть підіймати тости за «українську республіку»!.. Але ж всі ці «романтики» знають, що коли, (як жахався Олекса Стороженко, землевласник і царський вірний слуга), «пропаганда проникнет в нижний слой народа, то его самоотверженность станет ужасающей самую природу»... Примара революції трудящих, та ще й на тлі заграв всеєвропейської «весни народів», страшна в однаковій мірі для самодержавства як і для української панівної верстви. Чи ж треба дивуватись, що воно, як і завжди, після легенької хвилі «безрассудных мечтаний», іде в Каноссу, відпекується від всякого радикалізму (особливо — Шевченкового), а навіть поспішає ствердити «ничтожество души народа» (М. Костомаров), відкидає «бредовые мысли юношеских лет» (Ю. Андрузький), запевняє, що «никто из нас не думает об отторжении Южной Руси от связи с остальной Россией» (М. Костомаров), запевняє, що «я смотрю на дела наших губерний с точки общих интересов страны выше всяких мелких соображений. . .» (В. Кочубей), вважає українські національно-політичні стремління та й Україну взагалі «проблематичними», (П. Куліш) «пустой мечтой, суетной, ни к чему не ведущей формулировкой»... Згодом, ця налякана провідна верства заперечуватиме не лише «всякие мечтания о сепаратизме», але відмежується «від політики взагалі» (В. Антонович і тов. в «Декларації», 1862). Ще нікчемнішою виявить себе «провідна» верства в Західній Україні, рішуче ставши в 1848 р. в авангарді контрреволюції, завдаючи собі чимало зусиль, щоб українське відродження підобгати під свою керму та спрямувати його на служіння Габсбургам.

Полохливість, половинчастість, крутість, опортунізм визначатимуть становище всеукраїнської панівної верстви на тлі поступу національного відродження, яке від романтичних імпондераблій і бунтарських спалахів переходить на позиції науково обгрунтова-

ного політичного руху з радикальним спрямуванням. Земля під панівною верствою двигтить. Не вистачає вже бути «хлопоманом» і «козакофілом», «любити» маріонеткову Україну. Не вистачає і куце просвітительство, культурництво з панської ласки, а з другого боку — не можна дозволити, щоб українська «идея сепаратизма, — як стверджує згодом царський чиновник Шебеко, — послужила основой для революционного движения». Атжеж це лише «мрії і злочинні заміри кількох шаленців», як доповідав міністр Уваров Миколи І. Атжеж «Малоросія — верна престолу, непоколебима в вере, — додавав він у цьому ж листі, — ни высшее сословие ни туземное духовенство не имеют ничего общего с безумием единиц». . . Отже треба, щоб, — як характеризував ідеологію української панівної верстви Михайло Драгоманов, — «властива українська думка залишилась консервативною, більш-менш чужою західноєвропейському демократизмові і лібералізові. . . щоб не набула ваги справжнього революційного напрямку»...

Таким чином, українська «еліта» ХІХ ст. опинилась між Сциллою і Харібдою: визвольним рухом українського народу, що був часткою революційно-демократичного руху доби і своєю соціально-економічною природою, яка наказувала їй і «служити (!!)

справі всенього народу» і зберегти свою «невинність» супроти «власть имущих». Дарма що свій власний народ «еліта» вважає «без пуття і честі», явищем «проблематичним» і «без майбутнього», їй треба зачаклувати його революційний радикалізм, відвернути його увагу від соціальних проблем, щоб ділити свої блага з близькими їй класово, не-українськими «елітами» на Україні.

Так фабрикується «елітарний» варіант «визвольної» ідеології, «державно-національний ідеал» української реакції. На етапах маневрувань, лицемірної казуїстики, опортунізму. Від козакофільства до хлопоманства, від українофільства до народовецтва, від народницького лібералізму до шовінізму, від Куліша до Кониського,

від Лавровського до Барвінського, від Огоновського до Грушевського, від Білозерського до Міхновського, від «Громад» 60-их рр., до «Тарасівців» 90-их рр., від «Молодої України» 40-их рр., до РУП, ТУП, УСДРП початку ХХ ст. З різними варіантами, за лелітками **начебто**-максимальних, **начебто**-національних гасел, за міфом «національно-державного ідеалу», постійно виглядає справжнє обличчя «батьків народу». Ішлося їм про нейтралізацію соціальної проблеми, про відірвання українського визвольного руху від спільного руху революційної демократії і соціалізму, про легалізацію «українського національства» в рамках клерикалізму, консерватизму і лоялізму. Не дивно, що навіть в очах царського чиновника (київського цензора) такий рух — «сам по себе совершенно бессодержательный»...

Ідеологи української реакції наших днів відмежовуються від ХІХ ст., засуджуючи його як «провансальське», «просвітянське» чи «хуторянське». Правда, вони нічого спільного не мають з ХІХ століттям Олійничука, Кармелюка, братів Горбачевських, Шевченка, Драгоманова, Франка. Їм не нав'язати своїх традицій ні до революційного «Товариства Об'єднаних Слов'ян» з 1825 року, ні до Кирило-Мефодієвського братства (радикального його крила, на чолі із Т. Шевченком), ні з героїчною боротьбою народних мас, під час «Козаччини» 1855 р., ні з жертвенним подвигом «Народної волі»...

Натомість усе спільне у них з тими діячами української «провідної» верстви, яка, як Куліш, вважала український народ «народом без пуття і честі», історію України — «бодяччям серед дикого степу», яка визволення українського народу вважала «теоретическими мечтаннями», яка, як галицькі народовці зрікалась, задля крихт з габсбурзького стола, в 1871 році, навіть єдності з братами за Збручем...

Це традиція опортунізму, капітулянтства і національного зрадництва.

IV

Творцем української історії є народні маси. Чому якраз вони? Та просто тому, що ці маси були і є безпосереднім продуцентом матеріальних благ і від них лише залежить розвиток продукційних відносин, які, з черги, впливають і на розвиток суспільних взаємин. З тією хвилиною, коли українська ідея визволення стала матеріальною силою тобто втілилась в дії народних мас, увесь позитивний розвиток політичних та суспільних ідей України, як і її національної культури, завдячується народові. Без ініціативи і участі народних мас не можна помислити великих подій і перетворень нашої історії. Без зв'язку з народом, з його глибинною правдою, не можна уявити собі появи і діяльності кращих його синів — Вишенського, Хмельницького, Скороди, Шевченка, Франка. . .

«Все те краще, що ми робимо, є справою народною», зауважив колись А. Чехов. І з другого боку, О. Ю. Федькович не даремно називав творчість П. Куліша «красно убраним мертвцем, що в нім вже не б'є серце», бо Куліш, за правильною оцінкою І. Франка, «жив у царстві своїх мрій, відділений від життя і інтересів свого рідного народу».

Не відкидаючи ажніяк тих загальних ціннощів, які внесли до української національної культури, матеріальної і духовної, представники панівної верстви України, в різні доби її становлення, все ж творчість народних мас привертає нашу увагу в першу чергу. Бо ці маси, зокрема на Україні, були найбільш пригнічені, а через те — безкорисливо і чесно спрагнені революційних перемін в дусі тих суспільно-політичних ідей, які в своїй істоті, є позитивні і прогресивні.

Ідея національного визволення в'язалась у масах нашого народу завжди з уявленням абсолютної соці-

альної правди, з універсальними, гуманістичними її засновками, з образом кращої людини і кращого суспільства.

Антифеодальні рухи нашого середньовіччя, селянсько-козацькі війни XVI-XVIII ст., визвольна війна 1648 р., немислимі без філософських первнів, що, хоч інколи і в упрощеній формі, перекликались з революційними ідеями сучасності, навіть з ученнями світових критиків класового суспільства, мрійників про «життя за законами природи», «справедливе управління», «єднання народів» — Т. Мора, Т. Кампанелли, Ж. Месльє.

Проблема національної свободи була у нас не абстрактною «волею», а, як стверджує О. Єфименко, ще в XVI ст. означала «здійснення ідеального стану в соціальному значенні тобто свободу особисту, свободу труду, свободу володіння землею».

Якщо ж ми заперечимо це соціальне підґрунтя нашого національного відродження і визволення, то ми опинимось перед історією як хаосом, де змагаються між собою темні, «містичні сили», де все залежне від «долі», «руки провидіння» чи врешті — від «вибраних одиниць», або, як казав Карляйль, від «біографії героїв». На такому тлі, цілком природно, герцювали у нас речники всяких героїстичних «ідеологій», що намагалися тлумачити закономірність нашого історичного розвитку як нації від випадку до випадку і до своєї вподоби: «творчим насильством нордійських завойовників», «духом комбативності», дією якогось особливого «психічного типа». А коли таких «психічних типів» і «одиниць іншої породи, з іншої глини зроблених» немає, то нема, виходить і українського народу; його історію становлять темні плями, а джерела культури — висихають. Та й самий народ, коли він навіть і існує, за поглядом націоналістичних «історіософів», не може бути творцем історії і культури, бо це лише «аморфна маса», «громада півскотів», «отара»... Не треба мабуть пояснювати, в чиїх інтересах така примітивізація нашого історичного образу.

А хто ж, питаємо, будував величаві пам'ятники нашої архітектури, як Софію в Києві, Спаський чи Успенський собори в Чернігові? Хто складав продовж віків монументальні скарби нашої усної творчості, пісенної, музичної? Чиї етичні, моральні і звичаєві норми склалися на наше праводавство, від «Руської правди» до «Прав, по яким судиться український народ»? Хто злелівав незрівнянну, барвисту і звучну українську мову в усьому багатстві її діалектів? Чиї безіменні руки — невольницькі і кріпацькі, залишили нам чудесні зразки народного мистецтва? Чиєю ж врешті духовною снагою, чиїм героїзмом, чиєю безмежною посвятою і подвигом домоглися ми того, що наша батьківщина, від світанку своєї історії приречена на постійні зазіхання хижаків, тривала і творила для всього людства непроминальні вартості?

Все це заслуга народу, цього скромного і мудрого продуцента матеріальних благ, воїна, плугатаря, митця, поета. Ідеали миролюбства, людяності, братерства, справедливості були йому завжди притаманні. Гасло «в своїй хаті своя правда і сила і воля» — це не доктрина шовінізму і соліпсизму, а основа для розгорненого універсального ідеалу: нової громади — сім'ї для всіх трудящих, всіх знедолених, всіх пригнічених. Правильно формулював це **М. Драгоманов**: «...думка космополітизму і людяності зовсім не суперечить з національною думкою, є її дальшим розвитком. Саме поняття людства витворюється шляхом абстрагування ліпших прикмет індивідуальностей, корпорацій, націй, чому і поступ цього ідеалу не вимагає стирання всякої різноманітності людства, а навпаки жадає їх постійного розвитку» («Історична Польща і великоруська демократія»).

Чужі були українському народові «доктрини» здобишництва, підкорення, експансії, панування над слабшими. З природи вольний і багатющий обшир — Україна, мріялась за часів Б. Хмельницького як «**оселя свободи**» (*domicilium libertatis*), далека від дрібних ре-

сантиментів, комплексів провінції, загумінково-міс-
нісницького себелюбства. Українці колонізували вели-
чезні простори, будували на них життя, захищали їх
від загарбників, на основах рівності і братерства, прий-
мали в своє гроно кожную людину доброї волі. Широкі
обрії породжували і людей із вдачею та світоглядом,
насиченими філософією «вищого серця»; в дусі Ско-
вороди — привітних, терпимих, ліричних. Ще в XVII ст.
були у нас спроби організувати гармонійні братерства,
господарські спілки на соціалістичних основах. В
1663 р., націоналізовано приватновласницькі маєтки,
конфіскуючи землі знаті, монастирів, церковних ієрар-
хів, міщан, а навіть селян, з метою утворення нових
форм керування продукцією і громадським розподілом
на засадах комунізму. Автором цього плану націоналі-
зації був єпископ Мефодій з Орші, а пропагатором
християнського комунізму і виробничих комун — ага-
пій Єпіфаній Славинецький.

Концепція національної держави, що її натхнен-
ником був народ підчас великих суспільних рухів («та-
тарських людей», «бродників», «дейнек», повстань Дзі-
ковського, Петрика, Палія, Гайдамачини, Турбаївщи-
ни, Козаччини 1855 р. і ін.) була завжди революційна.
Держава уявлялась народним масам не як «озброєна
організація примусу», не як узаконення гніту, зняряддя
класового панування, а як сукупність органів, що слу-
жать тільки народові, як «моральна дійсність», що
усуває не лише різні форми класового панування, але
й самі класи. «...Вирватись із неволі, визволитись від
ярма і тягарів, наділити себе правами і свободами»,
як говорилося в «Золотій грамоті» Максима Залізняка
з 1768 р.

Етична система, як передумовина існування ново-
го громадянства, нової держави, (її зариси накреслю-
вав вже Г. Сковорода, спираючись на народній муд-
рості), очевидно, цілком суперечна лицемір'ю і цинізі-
мові, з яким наші владущі верстви складали свої теорії
«визволення» і «суверенного буття». І не дивно, що

вони завжди, реалізуючи ці свої теорії (держави як організації примусу, як паразитарного наросту на тілі нації), від Виговського до Мазепи, від Ізяслава Ярославича до Петлюри, приводили на Україну найманих німецьких і шведських рейтарів, польську гусарію, фашистські панцерні дивізії. На народ вони ніколи не могли здатися. Повсякчасно українські народні маси, які зачаровувано оманами «держави», ставили питання: який буде суспільний зміст тієї держави? В чому її призначення? Чи справа лише в тому, щоб мати «рідну» армію, «рідну» поліцію, «рідні» тюрми і кайдани, на те, щоб оберігати захланність владущого класу, нерівність і несправедливість, установи для гноблення людини людиною?

V

Революція і Громадянська війна 1917-21 рр., були вогневим іспитом для панівної верстви України. В ньому вона зазнала повного розгрому.

Причини поразки цієї панівної верстви, в основі, ті ж самі, що й поразки всієї панівної верстви в кол. царській Росії, а згодом — в Китаю, Польщі, Югославії, на Кубі і ін., зумовлені, очевидно, специфікою місця і обставин.

В своїх поясненнях прогри, ідеологи нашої, колись владущої верстви вдаються до нарікань на «несприятливі об'єктивні обставини», «недостачу доброго проводу нації», що був «м'якотілим», «квієтистичним», «замало комбативним», «не вмів командувати», не вмів виявити «генія організації»... Проте, ці аргументи не витримують критики.

Об'єктивні обставини, навпаки, були для нашої владущої верстви дуже сприятливі. Її провід (Центральна Рада, Гетьманщина, Директорія, УНР, ЗУНР і ін.) розпоряджав і чималою, добре організованою силою військових формацій, не бував ажніяк «м'якотілий», та вмів, з допомогою «рідної» жандармерії, «рідних» катів і тюрем, з усіма «рідними» і модерними засобами терору і примусу організувати подобу держави, на ті часи далеко не кволої. До того, цьому прововодові допомагали і значні сторонні сили — німецькі, польські, французькі, англійські і всякі інші інтервенти, не рахуючи співзвучних реакційних сил типу армії Денікіна чи анархістичних загонів Махна, Волоха і б. ін. Атжеж сам В. Винниченко стверджує в своїй знаменній книзі «Відродження нації», — що в 1918 р., «ми тримались лише з допомогою німецьких імперіалістів». Чи йшлося про захист України від зовнішнього ворога? Ні, бо той же Винниченко заявляє: **«Брехня, що**

Україна була завойована з півночі. Без участі українських народних мас перемога більшовизму не була б можлива на Україні...»

Тобто — не влягає сумніву, що панівна верства на Україні програла свою справу, з далеко глибших причин. А чи могла вона її виграти?

Напрочуд самокритичний В. Винниченко відповідає нам на це: «Треба чесно, одверто і щиро перед самими собою як і перед нашими працюючими класами пригадати нашу зраду народніх інтересів. «Патріотизм» наш є зрадницький, руйнуючий наше національне відродження, класовий, егоїстичний, жорстокий і злочинний. Цей патріотизм хоче не нашої державності, не національно-української, а державності з чужими нашої нації панами, попами і бюрократами, з усіма органами пануючих клас, які ворожі до нашої нації. Треба тільки з огидою відвернутися від такого патріотизму». (Відродження нації», I, 134).

Українська реакція не забула цієї заяви її авторові аж до його смерті. Його горожанська мужність, треба це визнати, в ніякій мірі не була співмірна з нікчемністю української панівної верстви, яка, подібно як роялістична аристократія Франції в добу революції, «нічого не зрозуміла і нічому не навчилась». Автор «Сонячної машини» розпізнав свої помилки і порочність справи, якій служив. Він, принаймні, намагався думати в координатах дійсності.

Натомість, інші ідеологи української панівної верстви елементи того «патріотизму» і «державництва», яке В. Винниченко одверто і щиро визнав зрадницьким, егоїстичним і руйнуючим, для України — чужим, поклали саме в основу їхньої міфології.

Так, нпр., В. Липинський розбудував ціле «вчення» для здійснення панування класу не лише українських, але польських, російських і всяких інших експлуататорів над «анархічним охлосом» (юрбою). Його «Листи до братів-хліборобів» — маніфест українського «трудового монархізму», річ зрозуміла, стали

настільним посібником для мріючих про поворот на Україну графів Тишкевичів і Браницьких, герцогів Мекленбург-Стрелицьких, Фальц-Фейнів, Кочубеїв, Гальперінів і інших дуків та магнатів, що опинилися на смітниках еміграції.

Д. Донцов радив «розігріти до білого національний шовінізм і започаткувати культ неможливого, теорію лютого божевілля», а це було б дійовою антитезою ідей, які володіли масами в 1917 р.

Доктрина Липинського з'єднала йому небагато прихильників, бо українська буржуазія все ж таки не ладна була ділити свою монополію на експлуатацію народу ще й з «чужими» панами. Та й в пересправах з плановиками польського чи німецького імперіалізму міжвоєнної доби вона хотіла бути єдиним «контрагентом». Зате вчення Донцова про «інтегральний націоналізм», про «містику як джерело політики», було справжнім подарунком провидіння, зокрема для галицької, міжвоєнної, вщерть розгубленої «еліти». Десятки схем і рецептів, пропонованих наоспіх звідусіль, можна було тепер зінтегрувати в одну спасенну формулу. Всі мрії галицького буржуа укладались в концепцію української політики як «містики»! Все — під прапором вічного, абсолютного, виключного, аморального, догматичного націоналізму! Все, опоетизоване для прикраси сфабрикованими нашвидкуруч героїчними міфами і легендами, обгрунтоване фальсифікаціями історії. Яке ж це визволення від турбуючої віри в поступ, в розум, в закони історії, в об'єктивні умовини! Це ж розв'язувало проблему, над якою колись бились мов риба об лід покоління хлопоманів і народовців... Нині, не треба було вже витрачувати енергії на писання брошюр про «пошесті на рогату худобу», на кропітку роботу в «просвітах», і в кооперації, дискутувати про злощасну «соціальну квестію», про «землю з викупом чи без викупу». Все покривалося «національною містикою». Таким чином, націоналізм ставав саме тією «доброю доктриною», яка, за пора-

дою С. Ріда, дозволяла б українським владущим, поки що хоча б лише в межах Західної України, зберігати монополію «національного провідництва».

Які були практичні користі з тієї чародійної формули «національної містики»?

1. Насамперед — широке поле для її «інтерпретації» в галузі «діалектики чину». Своїм підвладним «низам» («півскотам» — пам'ятаймо цей термін Д. Донцова!) «містика» деклямувала про «невисхле джерело вічного Києва», а на ділі — цей самий Київ віддавала в подарунку «відродженій імперії Ягайлонів», навертальній місії католицизму чи як «прадавній центр германізму» — новітньому, змоторизованому Атіллі. Для «внутрішнього» вжитку ця «містика» героїзувала Мазепу і Орлика, а «зовнішнім контрагентам» пропонувала золотополі лани України, руду Кривого Рогу і вугілля Донбасу, які здавен так надили Карла XII, Наполеона, Вільгельма II... І, якщо наївних можна було обдурити «містикою нового ордену лицарів, когорти обраних, які, з хрестом проти диявола, нарешті здійснюють розв'язку українського питання — ключа до нового ладу Європи», то мовою Гітлера і Коха це «здійснення» перекладалось формулою: «один центнер української пшениці важить більше ніж усе українське питання»...

2. «Містика» узаконювала, «з глибин ірраціонального», схему закабалення української нації: на горі — «еліта, люди вищої породи», а в основі піраміди «ієрархічного ладу» — покірні гелоти.

3. І, зовсім логічно, якщо Україна, ще П. Кулішем окреслена як «проблематична країна», «бодячча серед дикого степу», а Є. Маланюком (чільним трубадуром «національного містицизму»), — перекладаючи мову націоналістичної «історіософії» на поетичну, — визначена як «ханська бранка» чи просто — повія, то кожному ясно, що роль «державнотворчого чинника» і культуртрегера, саме на цих неозорих «Диких По-

лях», треба беззастережно визнати за г а л и ц ь к о ю «елітою».

Словом, практичні можливості вмілого пристосування «містики», справді, необмежені. Ідеться лиш, за Донцовом, щоб з тієї «містики, яка є праджерелом політики» нарешті «народилось щось нове і позитивне». Отже — ієрархія, порядок, держава. **«Під певними умовами — проповідує далі Донцов, — і бандитизм може стати порядкуючим чинником. Треба зуміти лише його (бандитизм) упорядкувати, надати йому провідну ідею, координувати його хаотичні зусилля»...** (ЛНВістник, 1, 1924).

Отож, від містики — до бандитизму. Це є винятково не святенницька, лапідарна формула, що розкриває істоту націоналізму.

VI

Не примара, а переможний похід соціальної революції, повстання мас, антиколоніальні рухи підкорених народів, поставили перед панівними шарами доби імперіалізму питання ідейної мобілізації.

«Стало невідкличною потребою, — стверджує С. Рід, американський історик релятивістичної школи, — зайняти відкрито войовничу позицію, якщо ми хочемо втриматись при житті. Противагою всякої шкідливої доктрини є добра доктрина, а не інтелектуальна нейтральність. Ми повинні поставити свої власні цілі, означити наші ідеали, устійнити наші власні критерії і мобілізувати всі сили суспільства для підтримки... Не можна займати супроти суспільної еволюції позицію ліберального нейтралізма, безмятежну бігевіористичну позицію...» яку займали провідні кола європейської реакції тому пів століття.

Самі події прискішували створення «доброї доктрини» в противагу «шкідливій». Її створено в вигляді численних варіантів націоналізму як войовничої «оборонної доктрини» панівних верств. Дарма що цей націоналізм модифіковано залежно від конкретних обставин, щодо своїх «цілей, ідеалів і критеріїв», як каже С. Рід, він був всюди незмінний.

Із здоровими, народними рухами визволення цей націоналізм, очевидно, не має нічого спільного.

Не влягає сумніву, що національне питання є одним із найважливіших співчинників соціальної революції, яку переживає світ. Особливо важливе воно в боротьбі **поневоленого** народу і реалізується постулатами політичної свободи, державної суверенності, вільного розвитку мови, культури і всіх інших ознак національної самобутності.

В програмі визвольної боротьби українських народних мас вимога національного самоокреслення, суверенності та всебічного культурного розвитку ніколи не були абстрактними формулами, а щільно в'язалися з реальним змістом і основною ціллю боротьби — побудовою нового суспільного ладу. Національна держава як і проблема національної культурної самобутності це не міф і фетиш, а дійсність конкретних умовин і установ.

Ми знаємо, що українська панівна верства, на певних етапах свого розвитку, проблему національного самоокреслення цілковито ігнорувала або вважала неістотною. Економіка спрямовувала її ідеологію в річище безобличного космополітизму або на манівці інтеграції з її гегемоном — панівною верствою чужої нації, з її культурою.

З бігом часу, ця ж економіка примушує наші владуші шари активізувати цей приспаний ними ж національний момент, а навіть покласти його як підвалину своєї ідеології. Інколи, як це було в випадках РУП, ТУП чи «Спілки» 900-их рр., владуші шари ще містифікують маси радикалізмом і своєю «соціальною» програмою, але дедалі вони применшують або й замовчують всяку соціальну проблематику, кладуть вагу на начебто-максимальні національні постулати. І врешті, цинічно відкидаючи будьяке радикальне становище, в рамках свого варіанту начебто-національного визволення, хочуть накинути націоналізм (свою класову доктрину) народові як ідеологію «безкласової нації», як «світогляд модерного українства», як «прапор визвольної боротьби» і ін.

Аналогічні заходи робляться і в інших країнах, всіми панівними верствами. Таким чином, накреслена вже на початку століття, а остаточно сформулована в 30-их рр., «доктрина українського націоналізму» включається в систему наступу реакційних сил всього світу. Вістря цього наступу спрямоване проти всього, що з небувалою хоробрістю, з героїзмом борців за

нове життя на землі, від 1848 року, стануло на захист «найменших братів», найбільш пригніченої, найбільш знедоленої і потураної частини людства. Це наступ проти народніх мас, що визволяються.

Питання було лише в **практичній** реалізації цього наступу. В Центральній Україні ґрунту для націоналізму як ідеологічної, оборонної зброї гаснучого світу не було. Недаремно ще М. Драгоманов стверджував у листі до Лесі Українки, що «я більше сподіваюсь всежтаки од російсько-української інтелігенції ніж од галицької... Націоналістична дрібнота інтересів (в Галичині) не дає людям зрозуміти основні думки теперішнього європейсько-американського життя і культури». В Центральній Україні панівна верства була національно неоднородна (не-українські її прошарки тільки в 1917-18 рр., перед обличчям безпосередньої небезпеки, «реасимілюються»); інтелігенція — в більшій і кращій її частині, давно покинувши кволе і опортуністичне українофільство, включилася в загальний революційний рух; об'єктивно-історичні обставини теж не сприяли націоналістичним гаслам. Бо ж, навіть при півколоніальному становищі України в царській імперії, при всіх великодержавницьких і русифікаторських тенденціях самодержавства, для таких гасел не було жодної реальної основи. Що ж до народних мас України, то попри їхню національну свідомість, вони мали і чітку класову свідомість. Вони могли бачити і бачили порочність і злочинність власної панівної верстви, вони мали великий революційний досвід, який допомагав їм до ясного відчуття соціальної правди, значно глибшої і дійовішої ніж «ідеї» націоналістичного табору.

Інакше малась справа в Галичині, яка й стала «кузницею» антинародного націоналізму. Реакція була там, ще з 1848 р., національно і соціально більш однородним явищем. Її опорою було католицьке духовництво, з природи консервативне і войовничо-вороже супроти всякої поступової думки, чиновництво і інтелігенція,

насичена, якщо ідеться про її ідеологію, місницькими інтересами та, за Драгомановим, їх «націоналістичною дрібнотою». Загальна відсталість, анальфебетизм і національна політика Габсбургів, більш оперативна ніж Романових, сприяли низькому ступеневі **суспільної** свідомості мас. Колоніальна дійсність Австро-Угорщини, шовінізм і нетерпимість польського гегемона панівної верстви, враз із нестерпно важким економічним становищем народу, впливали на загострення міжнаціональних відносин, а тим самим давали ґрунт і націоналістичним настроям.

Без сумніву, націоналізм у Західній Україні, до певної міри, на конкретному етапі, мав і прогресивне значення, поскільки стихійно виростав з психологічного комплексу приниженості народних мас, як первинна реакція на яскраво колоніальне становище Західної України в добі австро-угорського панування та під ярмом шляхетсько-польської і ін. займанщин. Не менше ніж в Індії чи в Південній Африці, українське селянство, робітництво, дрібноміщанство були пригноблені і експлуатовані не лише як «плебейські» верстви, але також і тому що вони були українські. Народні маси, пробуваючи від 1367 року під іноплеменною кормигою, в лабетах системи, де гегемоном були польські магнати (до нього належало 56% всієї поверхні), з його допоміжними силами — австрійською бюрократією, католицьким духовництвом, закордонним капіталом і власною Рутенією, могли справді повірити своїй начебто-радикальній «провідній верстві», що вона поведе їх до визволення, до здійснення ідеалу національної інтеграції, до державної суверенності. Цей націоналізм-антиколоніалізм, як вислів туги за воз'єднанням розчакненої батьківщини, був одним із дійових елементів соціальної боротьби і в цьому була його прогресивна функція.

Одначе, як і завжди, компроміс «революційності» був потрібний західноукраїнській панівній верстві лише на те, щоб ганебно обдурити народні маси. Галиць-

ка «еліта» легко видала містифікаторство за «визвольну ідею», за «ідеал самостійності і соборності», здобула навіть подекуди провід в революційній боротьбі (зокрема в міжвоєнній добі), наситила її своїми власними пересудами і фетишами, тільки на те, щоб звести цю боротьбу на манівці і зрадити.

Всю динаміку народньої стихії, що на переломі століть в Галичині і на Буковині іде під прапорами героїчної боротьби, галицька верхівка зуживає як капітал для себе. Вона ліквідує націоналізм народніх мас як прогресивне явище. Вона вже без містифікацій виявляє своє дійсне, реакційне обличчя.

Деклараціями лояльності супроти імперії Габсбургів (1912), участю в війні по боці центральних держав військових формацій з лоялістичною налічкою габсбурзьких ландскнехтів, врешті створенням карликової державки (ЗУНР), що її головна опора — клерикально-націоналістична вояччина вміла ліквідувати найменші спроби народного волевиявлення (Дрогобицьке повстання і ін.), галицька «еліта» стала на шлях суцільного мрякобісся. Вона досягнула, крім того, становище водія всієї української реакції. В міжвоєнне 20-ліття її ідеологія позбавляється всіх решток сповидної «прогресивності»: традиційна спадщина народовецького клерикалізму і рутенського консерватизму поєднується з незугарними копіями «модерного» бузувірського фашизму. Т. зв. український організований націоналізм завершує ідеологічну формацію «національного табору», втискаючи його в систему тих темних сил ХХ ст., що прагнуть повернути людство у «нове середньовіччя».

VII

Історичні засновки націоналізму як «світогляду», «системи цілей і критеріїв» були, узагальнено, спрощеною синтезою тих «ідеологій» чи «програм», з якими, в минулому, в різних обставинах, українська панівна верства змагалась за своє панування. Але всяка ідеологія є лише рефлексією класових відносин даного, конкретного періоду. То ж і «доктрина націоналізму», що виходила з його «кузні» — Галичини (і подекуди — еміграції) відбивала інтереси, жадання і потреби провідних у панівній верстві прошарків — насамперед західноукраїнської буржуазії, дрібного міщанства, заможного селянства і українсько-католицького кліру, смертельно переляканих Жовтневою Революцією і дійсністю Радянської України. А революційна ситуація в Західній Україні, яку поглиблювала колоніальна дійсність Польщі, Румунії, Чехословаччини, самозрозуміло, наказувала панівній верстві, прагненій монополії на провід масами, забирати радикальніший тон, з умовиною, щоб цей радикалізм ажніяк не заторкував «традиційних основ суспільства». Не менший вплив на агресивність націоналізму мала і галицька воячина з-під знаку «Червоної Калини», що, засмакувавши під час Громадянської війни просторів неозорої Центральної України, мріяла про повторення своєї «державнотворчої місії», на цей раз, з більшим досвідом і з новими силами. А найважливішим чинником, що співдіяв у формації «доктрини націоналізму» були споріднені «ідеології», які в 20-30 рр. підіймали голову — німецький гітлеризм, італійський фашизм, французький «де-ля-рокізм» (сполука роялізму і зародків сучасного «ультризму»), бельгійський «дегреллізм» і т. ін. Саме від них запозичали українські донцови, онацькі, вассіани і інші «менші божки», головні

напрямні свого вчення, підфарбовуючи їх «національним кольоритом». Ішлося тут про «ірраціоналізм» (донцовський принцип «лютого божевілля»), «заперечення розуму», про «окциденталізм», суцільну орієнтацію на Захід, «ексклюзивність» і «вибраність», «волютаризм» і «аморалізм», все, здебільшого, переписане з елаборатів Розенберга, Людендорфа, Парето, Джантіле, чи з брошюрок нацистсько-фашистських пропагандивних установ.

Українська буржуазія, таким чином, одержала свій варіант людиноненависницького вчення, «доктрину бойового націоналізму». Навіть поміркованіші, консервативні і демократично-ліберальні групи підкорилися цій «ідеології». Згодом, під час II-ої світової війни, увесь західноукраїнський «політикум», на чолі з графом А. Шептицьким, К. Левицьким, М. Кубійовичем і всіма іншими «батьками народу», ішов на поводи першого-ліпшого неука з націоналістичних штабів. Оportunістична реакція Західної України і еміграції, визнаючи гегемонію «організованого націоналізму», розуміла, що вона запевнить собі існування та владне становище лише в опорі на мілітаристично-фашистський кулак свого «передового загону». «Доктрина націоналізму» полишала далеко за собою полохливі і половинчасті ідейки української еліти попередніх поколінь.

Яка ж була роль народних мас?

Колоніальна дійсність шляхетського фашизму в Польщі загострювала національні почуття. Як частина соціальної революції на Західній Україні, націоналізм, в 20-30-их рр. притягав лави ідейної молоді — шкільної, сільської, робітничої. Багато з них, не розпізнавши основної істоти націоналізму, готові були під його налічкою (УВО-ОУН) класти голови і клали їх в запеклій боротьбі народніх мас з шляхетсько-польською чи боярсько-румунською займанщиною. Згадаймо Мельничука і Шеремету, Біласа і Данилишина, Голо-

яда і Пришляка та багатьох інших, що в добрій вірі, борючись за національне і соціальне визволення Західної України, безстрашно кінчили своє молоде життя на шибеницях або під залпами каральних загонів.

Вони не знали того, що т. зв. «вожді національної революції» збивали собі капітал на їхньому подвигу, розкошували за кордоном, — в Берліні, Відні, Римі, Парижі, безпечно «репрезентували українську визвольну справу», «клали основи доктрини українського націоналізму». . . Не на добро українського народу ішла жертва Біласів і Данилишиних — патріотів-робітників з Західної України, а сприяла лише «кращим кредитам» самозваних «вождів революції», між ними авантюристів з-під темної зорі (типу Р. Ярого і б. ін.), допомагала їм продавати справу визволення в закамарках німецьких, литовських, італійських, австрійських, французьких і ін. розвідок.

З почуттям огиди читаємо нині хоча б спогади одного з ватажків «організованого націоналізму» — Є. Онацького («У вічному місті»), де він із священною простотою розповідає про позалаштункову метушню «амбасадорів воюючої України». . . Читаймо спогади видатних діячів «організованого націоналізму» — З. Книша, В. Нича і б. ін. — ідейних і самовідданих бойовиків, що посвятою, десятилітніми тюрмами і втраченою намарне молодістю допомагали закордонним ватажкам ОУН здійснити на практиці накази тієї «політики, що її джерелом містика», тобто «містика» запродавства і зрадництва. Жорстоко ж обдурені були ті прошарки західноукраїнських народних мас, що в 30-их рр. повірили в цю шахрайську «містику»! **«В чому полягала програма визвольної боротьби? Проти кого, з чим і з ким? — підбиває підсумки своєї співпраці з «організованим націоналізмом» довголітній його активіст І. Михалинюк, — все це нічого спільного не мало і не має з ідеєю самостійної і вільної України. Це була лиш боротьба за владу, це була злочинна робота спрямована на обдурення легковірних...»**

І в буремних роках війни, в обличчі практики «волюнтаристичного, інтегрального націоналізму» саме ці легковірні — народні маси Західної України платили за свою довіру — шибеницями, які будував окупант (хлібодавець «українського організованого націоналізму») у Львові, Дрогобичі, Станиславі; молоддю, транспортованою на гітлерівську каторгу; «контингентами», якими окупант із своїми посіпаками обдирав українське село; братовбивчою війною; пожежами і попелищами осель...

На щастя, цією легковірністю не відзначались народні маси Центральної України. Якщо націоналістичні елементи не могли там здобути ґрунту в добу революції, коли ще тяжіла над нашим народом проклята спадщина царизму з його темнотою, закабаленням розуму і думки, суспільною несвідомістю, то що ж казати про пізніші часи, які принесли суцільну грамотність, політичне освідомлення мас, їх відпорність на всяку демагогію? Як стверджує один із чільних «носіїв державнотворчої місії», що в 1941 р. вибиралися слідом за німецько-гітлерівським загарбником на «підкорення всеукраїнських просторів»: «...світоглядово-політичні і філософічні положення західноукраїнського націоналізму з його аморальністю, макіавелізмом, виключністю і жадобою влади були просто осоружні народним масам Східної України» (Л. Шанковський, «Історія похідних груп ОУН», 1958). Це був повний і ганебний крах. Безперспективність «доктрини українського націоналізму» була засвідчена на живому, всеукраїнському ґрунті. Вдруге (чи й втретє) терпіло «національство», як називав свого часу М. Драгоманов зачатки західноукраїнського націоналізму, важку поразку на Україні. Дарма що за всіма цими гучноіменними «Похідними сотнями», «Національними радами», наоспих монтованими у Києві, «Українськими легіонами» (інакше — «Нахтігалем», «Роландом» чи «Бергландом»), за «СС-дивізіями Галичина» і т. п. стояли могутні опікуни, що, до речі, вважали українську мову

«пів-дикунською» (Гітлер у «Мейн Кампф»), а українців готували до ролі рабів. Але навіть «авторитети» Оберлендера, Лейббрандта, Лагузена, Коха, Вехтера, Франка і всіх інших «плановиків нової України» з «раси панів», не допомогли «носіям містики» стати твердою стопою на Україні.

Що ж їм залишилось — «батькам отечества чужого»? Що було діяти їм «людям вищої породи, когорті лицарів духа і меча»? Повторюючи практику своїх попередників — командувачів «осадного корпусу» — Коновальця, Мельника, Сушка, тієї галицької воячкини, що в 1918 р. хотіла грати роль «варягів» на Україні, хотіла посадовити на престолі «українського королівства» дегенерата Вільгельма Габсбурга, а потім кров'ю і залізом розправлялася з гнівом народних мас, в 1941-45 рр. ці «лицарі духа» зпід стягів ОУН, УПА і т. п., застосували «теорію лютого божевілля», рекомендовану їхнім «ідеологом» — Донцовим.

Атжеж цей самий «великий ідеаліст» дораджував: «Меньшість активна, пастирі і сторожеві пси, люди іншої породи, зліплені з іншої глини... хто має інстинкт провідництва, має принести в маси, в загал, нашу правду... правду нації». Якаж це «правда» була, яку здійснювали «сторожеві пси» ОУН? Це була правда пожежі, крові і мордування, людовбивства і злочину. Це була правда масового геноциду на львівській Пісковій Горі, у київському Бабиному Ярі, у Дермані, Камінь-Коширському і по всіх містах, містечках і селах України, по її степах, ланах і лісах, довершувана з нечуваною витонченістю садистів, з люттю справжніх сс-сівських сторожевих псів, які не щадять ні матері, ні батька, ні сестри, ні брата, ні старого, ні малого...

Це була «державнотворча місія» Бандер, Мельників, Лебедів, Шухевичів і їм подібних вождиків «меньшості», вірної «містиці», готової ще і нині обернути дві треті України в тотальну руїну, аби тільки дорватися до влади на одній третині. Це був той, за Донцовим, «бойовий авангард, що вів бій в ім'я Христа», що

здійснив «заповіт і благословення святого Андрія», «високо підіймав прапор старого Києва», був «словом і мечем, заборолом цивілізації, опертої на науці галілеянина». . . Рідко коли і рідко де, докочувалась облуда до такого безсоромного цинізму.

Невже ж «в ім'я науки Христа» і «з благословення святого Андрія» розстрілював «Легіон Нахтігаль» Т. Оберлендера і Р. Шухевича письменників, учених і лікарів Бартеля, Бой-Желенського, Пілята і б. ін. в львівській бурсі Абрагамовича? Невже «під прапором Києва» ці ж «сторожеві пси національної революції» звірсько убивали невинних мешканців Сатанова, військовополонених під Юзвином, Прохладним, Нальчином, кров'ю заливали вулиці Тамані, П'ятигорська? . . Чи це була «цивілізація, оперта на науці галілеянина», якщо можна було мордувати, вішати, закопувати живцем, садовити на палі, душити путем українських же людей на взгір'ях Дермані, біля хуторів Каплиця, Підлипки, Підзамче коло Почаєва, в селах Литвинів на Тернопільщині, Загорці на Дубенщині, Жидичин на Луччині, Загір'я на Ровенщині, Довгоноси на Ковельщині, Іванова Долина на Костопільщині. . . та чи злічити ці місця, де «активно-комбативна, творча меншість» здійснювала криваву «правду національного призначення»?

«Доктрина націоналізму» як бойове вчення української панівної верстви, як «ідейне» вістря «модерного українства», що плекалась в закамарках мрякобісів, в роки війни, матеріалізувалась в «чині» носіїв «правди прадідів великих» під безпосереднім проводом «репрезентантів нордійської раси» — оунівських «надлюдей». Нарешті (і в котре вже?) ці «люди іншої породи», що відмежовувались від «череди», «чорні», як величає український народ пропагатор народобивства Донцов, здобували можливість здійснити мрію своїх попередників — ненависників народу типу виговських, брюховецьких, многогрішних. . .

«Перед нами завдання, — стверджувала II конфе-

ренція ОУН, в 1941 р., — організування всеукраїнської керівної сили, прищеплення націоналістичної ідеї, опанування зверху і знизу осередків господарського, суспільного, релігійного і ін. життя». Але Україна, вірна своїй правді, народній, віковій правді Вишенського, Сковороди, Шевченка, Франка, як і багатократ перед тим, збагнула істоту її «спасителів» згід «благословення святого Андрія». Разом із своїми «ктиторами» — гітлерівськими вторжниками, покотились всі ті, що збирались «опановувати зверху і знизу» Україну, геть з української землі.

Залишалось їм, у їхній ганебній поразці діяти за директивою свого ідеолога: «надати керівну ідею, координувати хаотичні зусилля бандитизму». І кривавий, люто-божевільний, цинічний бандитизм це було все, що залишила по собі ця «доктрина войовничого націоналізму». Залишилась вона як одна з тих криваво-чорних плям на сторінках нашої історії, що вириті глибоко в пам'яті народу.

VIII

На тлі історичного розвитку XIX ст., в зв'язку з важливими економічно-соціальними перетвореннями, український національно-визвольний рух, як в самодержавній Росії так і в Австро-Угорщині, неминуче ставав одною з ланок загального революційно-демократичного руху. Бо проблема національного визволення українського народу, як і всіх інших народів, пробуджених після довгих літ дрімоти, не була проблемою абстрактною, ізольованою. Вона могла вирішитись тільки в боротьбі з тираніями, тільки в спільній дії всіх революційних сил.

В листі до Лоріс-Мелікова (1879) одеський сатрап Тотлебен промовисто писав: «Найбільш ярі фанатики-соціалісти, як Стефанович, Бохановський, Лизогуб, Кибальчич, Ковалевська і ін., спершу належали до партії українофілів, а щопиш пізніше стали соціалістами». Шебеко, ще один царський вельможа, стверджував, що «ідея українського сепаратизму служила основою для революційного руху на Україні». Радикалізація національного руху, логічне включення його в загальну соціальну боротьбу, що була головною програмою активності народних мас і їх передових, організуючих сил, невимовно лякала всеукраїнську верству імущих. Її речники, на стисло українському (чи пак ще тоді — українофільському) секторі, за іронічним висловом М. Драгоманова, «не на жарт перелякалися гайдамацтва» тобто грядучої соціальної революції.

Під кінець XIX ст. українська реакція, зокрема в Галичині, наполегливо заходила коло спорядження власної програми монополістів, хитро маневруючи між демагогією начебто-національно-визвольних лозунгів

та угодовством, питоменним її натурі, сутнім для її інтересів.

Але, чи була настільки творча, настільки яскрава своєю індивідуальністю ця «провідна верства», щоб не бути лише епігоном? Яку власну ідеологію могло витворити це рутенство, з його, за М. Коцюбинським, «теологічним і догматичним способом думання, затхлістю і байдужістю до народніх інтересів, з його безсиллям у духовній сфері, і чинопочитанієм»?..

Це «модерне українство» надихалось вщерть чужими зразками, по рабськи їх копіювало. Джерелом його натхнення була в першу чергу сусідня, польська реакція, дарма що супроти неї, як економічного і культурного гегемону, українська панівна верства плекала виправданий комплекс ресантименту. Це підтверджує «ліберальний» історик І. Лисяк-Рудницький: «...В дуже делікатний спосіб, який навіть важко окреслити, польське насліддя (точніше насліддя польської аристократії, що жила в західній частині України), причинилося до кристалізації української національної свідомості, зокрема визначаючи її політичний напрямок та скріплюючи антиросійське вістря...»

Мова тут, звичайно, не про українську національну свідомість взагалі, а лише — української панівної верстви, що як безплідний гібрид, була примушена, крадькома, годуватися «насліддям польської аристократії» і «кристалізувати» свою ідеологію за зразками польського консерватизму, романтичного месіанізму, шовінізму. Про це говорить і М. Драгоманов: «Коли національний характер розкладається під чужим, не-свобідним впливом, то витворюваний таким чином зліпок присвоює собі головно злі прикмети чужої нації та загублює свої добрі познаки» («Історична Польща і великоруська демократія», ст. 284.).

Хіба ж не жахався зліпок нашої «провідної» верстви тих самих зловісних марев, перед якими тремтіла, напр., польська аристократія на еміграції між повстаннями 1830 і 1863 рр.?

«Нехай лише вихор повіє, — писав Юзеф Голуховський в 1851 р., — нехай лише підіймуться міазми соціалізму і комунізму, то аж страшно подумати, що з того вийде!»

Історик Я. Шуйський, на тлі заграва народніх повстань і заколотів в Польщі і на Україні (1846, 1848, 1855, 1874 і ін.) пробував заспокоїти себе і своїх близьких облудною формулою: «У нас немає жодної соціальної квестії...» Дослівно так само заспокоював і українських консерватистів К. Сушкевич, кажучи, що «все наше лихо в п'янстві і лінивстві нашого хлопа. У нас немає ґрунту для соціальної квестії» (!)...

З жаху перед тим, що «соціалізм азійський може подати руку соціалізові європейському і знищити християнську цивілізацію» (Болеславіта-Крашевський, 1867), відмовлялась польська націоналістична еміґрація від співпраці з революційно-демократичними рухами Слов'янщини, з О. Герценом («...нас розділяє прірва, коли мова про погляди соціальні, політичні, релігійні...» писав Юзеф Клячко). Українська «провідна» верства була насичена тією ж «сліпотою, виключністю, вузькістю», як характеризував польську начебто-демократію М. Бакунін. З люттю і ненавистю зустрічала вона всяке поступове слово М. Драгоманова, М. Зібера, бруньки соціалістичного руху, заснованого О. Терлецьким, І. Франком, М. Павликом.

Феодално-клерикальний гегемон польської провідної верстви, що чудово вживався і з самодержавством Романових і з абсолютизмом Габсбургів, умів зачаклувати свою дрібну буржуазію та патріотичну інтелігенцію барвистою міфологією, намагаючись при тому ізолювати народні маси від усякого соціального радикалізму. Цій меті служили романтичні візії Річі-посполітої в кордонах до 1772 р., «Польщі — Христа народів», «передмур'я християнства», «вибраної дочки Слов'янщини» і т. п. Завдяки дійовості цих гасел і рухливості ще не обезличеної національно аристократії, як і низці інших сприятливих обставин, магнат-

сько-шляхетська, бароккова Польща змогла відродитись на наших вже очах, у хисткому варіанті буржуазно-фашистської «незалежної» держави. В ній, вже не в мріях, але і зовсім реально, здійснився істеричний націоналізм-месіанізм еміграції в добі 1830-1863 рр. Земне життя його, як знаємо, було коротке...

Недорікувата і бездарна галицька «провідна» верства у всьому наслідувала свого польського побратима. Його бундючність і пиха гегемона була принаймні переконлива: атже польський латифундизм займав лише в одній Галичині 56% всієї поверхні. Український реакційний табір з почуттям плебейської меншевартості копіював і перелицьовував усі «сни про могутність» клерикально-націоналістичного, антислов'янського і антинародного польського гегемона. «Творці нового українського світогляду» переймали з панського плеча увесь гарнітур ідей, міфів і культів, вживаний шляхетноуродженням сусідою.

Систематична фальсифікація історії, безглуздий культ князів, гетьманів і героїв, бутафорія козацької романтики, з якої глузував ще І. Франко, феєрверки красивих легенд, що повинні чаклувати маси, ідеалізація війни («Червона калина» — як копія «легенди легіонів» Пілсудського), а врешті концепції «визволення», що точнісінько як і у поляків, напередодні I-ої світової війни, окреслювались лоялізмом до «найяснішого пана» (або до Романових) і надією на «сприятливу кон'юнктуру»...

Спільність соціальних інтересів, в хвилинах небезпеки наказувала обом «провідним» верствам забувати про сповидний «національний антагонізм». Тоді довершувались зворушливі акти угоди: в т. зв. «новій ері» (1897), в спільній військовій авантурі (1920), в «нормалізації» (1935). Характерно, що навіть у час, коли під натиском патріотичних народних мас, Західна Україна 1 листопада 1918 р. скинула цісарське ярмо і проголосила свою незалежність, її міністр — Л. Цегельський, відвідуючи в Радехові графа Г. Бадені, в

дружній розмові «признав рацію спертим на здоровій обсервації виводам графа про недоцільність ліквідації великої земельної власності в Галичині»... При цьому достойний міністр виявив (як і граф Бадені) тривогу перед тим, що «земельна революція з Великої України може перекинутися до нас...».

Істотною причиною до начебто-національного антагонізму між українськими і польськими владущими була економічна боротьба української буржуазії за рівну участь в розподілі благ з експлуатації трудящих та земних багатств Західної України. Було теж змагання за монополію на політичний провід мас. Але з хвилиною, коли взаємні компроміси відкривали перспективи хоч приблизно згідливого спільного визиску трудящих і сяких-таких крихт з панського стола, антагонізм перетворювався зразу ж в ідиллю. «Ідеолог українського націоналізму», той же Д. Донцов, твердив у 1922 р., що «в наших інтересах — існування великої і мілітарно могутньої Польщі». Тобто — в інтересах української буржуазії, що як і Бадені боялася, щоб «революція на Великій Україні не перекинулась до нас»...

Кого ж обдурювали і нині ще обдурюють ці обидві «провідні» верстви баденіх і цегельських?..

Нині, коли втрата України, цієї «Церери млеком і медом текучої», для Браницьких, Потоцьких і Сапег, як і для українських полупанків та співвласників бориславських нафтових компаній стала болючою дійсністю, взаємопромкнення «ідеологій» і «визвольних програм» стає ще більш разючим. Українські націоналісти з радістю забудуть про 20 літ польсько-шляхетського колоніалізму на західноукраїнських землях, про «пацифікацію» 1930 р., про Березу Картузьку, про шибениці на подвір'ї тюрми святої Бриґіди у Львові і т. п. А польські князі і графи, на чужині суцї, охоче подарують тим же націоналістам співучасть у гітлерівському спустошенні Польщі в 1939-44 рр., їхню невдячну роль «прусаків Сходу» і т. п. Нині, бард польської реакцій-

ної еміграції Юзеф Лободовський не лише викликає тіні Пілсудського і Петлюри як співдіячів реставраторської авантюри з 1920 р., але і снує романтичні мрії про повторення такого походу над береги Дніпра. Український націоналізм погоджується не лише на «кондомініум» (співвладдя) польської і української «творчої меншості» у Західній Україні і «не буде сперечатись за декілька прикордонних повітів». Він пристав би нишком і на повну реставрацію статусу перед вереснем 1939 року, аби тільки польські графи та князі допомогли йому в його «походові на схід».

Шляхетське великодержавництво, польсько-католицький імперіалізм є одним із хресних батьків українського «воюючого націоналізму». Колись, від польської реакції, ненавидячи її, так як лакей ненавидить свого пана, але наслідуючи його в усьому, запозичила українська «провідна» верства стиль політичного мислення і методи його пристосування. Нині, як ніколи перед тим, в силу спільних інтересів, банкроти історії сходяться на одній доріжці. Та, на щастя, замість реальної дії, цим ще живим привидам вчорашнього світу, залишаються тільки елегійні спомини про їх спільний, без вороття втрачений рай.

IX

Чи може існувати в світогляді українського патріота будьяке інше уявлення Західної України, як лише — невід'ємної, споконвічної частини прекрасної української землі, як живої і творчої парості українського народу?

Увесь комплекс Західної України, у всій сукупності її природних, історичних, культурних і суспільно-економічних особливостей, становив, на тлі всеукраїнських даностей і вартостей, безперечно, одну із видатних позицій. З цим комплексом в'яжуться золоті сторінки нашого національно-культурного відродження в XVI ст. після хвилевого занепаду, що притьмарив велич галицької волості Ярослава Осьмомисла і Данила. Іменами Шашкевича, Франка, Стефаника, Кобилянської, Черемшини пишається всеукраїнська скарбниця літератури. Героїчна і тяжка боротьба, яку від XIV ст. вели західноукраїнські народні маси з польсько-угорським феодалізмом, з абсолютизмом Габсбургів, невіддільна від вікової боротьби всієї України за свободу і суверенність. Друге національно-культурне відродження Західної України в XIX ст., незважаючи на штучні кордони, утворені гнобителями, було окрилене постійним прагненням до інтеграції з «золотобережною» Україною, як говорив М. Устиянович, до злиття всіх розчакнених ворогом українських територій в одному національному організмі.

Все це, в надрах народу, по обох берегах Збруча — давно освідомлене. Державне возз'єднання — це результат етнічної, культурної і історичної однолитості нашого національного масиву від Попраду по Донець.

Але, якщо будьякі аномалії місництва, провінційного партикуляризму і сепаратизму, в основі чужі і неприродні нашому народові, то зате — уперто, по

кертиччиному, по єзуїтськи-підступно, плекала і плекає їх «провідна» верства Західної України. Породило їх косне і закостеніле рутенство, зараз після 1772 р. в затхлому, клерикально-бюрократичному підсонні габсбурзької провінції як свого рода «галицький месіанізм», як оману нічим невинуватеної «величі», «культурної вишчості», «вибраності»... Це явище соціального порядку.

Навіть в самій Галичині чи на Закарпатті, кастова система сприяла відчуженню місцевої буржуазії (духівництва, чиновництва, гіршої частини інтелігенції) від народу. Комплекс «месіанізму» цієї буржуазії зміцнювали кастові особливості її макаронічної мови, культурної мертвеччини, психології, побуту, ідеології. Вже І. Франко вбачав в цій галицькій «касті вибраних» лише «мізерну карлючку, покриту поганими паростами і грибами, зате дуже рідкими і дрантивими плодами». Безперестали нагадував Каменяр цій провінційній «карлючці», що тільки в Центральній Україні «наша головна сила, головне ядро нашого народу», що «тільки там постали, працювали і працюють найбільші таланти нашої науки, там, а не в Австрії, помимо всіх тисків, виросло найкраще з усього, чим може повеличатись наша духовна скарбниця»...

Але як могла каста консервативного народо-вечтва, з її клерикальною «командною висотою» залишатися не глухою на ці тези Франка, коли її національна програма, в основі, зумовлялася насамперед міркуваннями конфесійного прозелітизму? «Бути вірним Австрії та католицизмові — значить служити руському (українському) народові» або, як це формулював кардинал Сембратович: «Треба прив'язати українців до католицизму так, щоб вони були готові йти на смерть за нього...» Заповіт наверхтальної місії, залишений «моїм рутенцям» папою Климентієм VIII (Альдобрадїні), нездійснені мрії Скарги і Рутського, враз із посиленням в кінці XIX ст. агресивності католицизму, були та є і по цей день підвалиною «месіа-

нізму» галицької касті. І. Франко, автор «Католицького панславізму» вбачав у галицькому месіанізмі з такими яскравими конфесійними акцентами ніщо інше як заходи «вбити клин у живе тіло нашого народу», «відділити нас від наших братів за Збручем»...

З повною виразністю бrenять «месіаністичні» ноти в політичній програмі західноукраїнської панівної верстви напередодні і підчас I-ої світової війни, коли вона під чорно-жовтими прапорами клаптикової імперії, як один із її самовідданих «східнотирольських» загонів, збиралась підкоряти Україну для габсбурзького колоніалізму. Україна ввижалась цим новітнім конкістадорам цілинним, золотодайним Перу, — «Австрія стане твердою ногою на Україні, в цій житниці Росії і обіпреться на Чорне море» — як писало «Діло» в серпні 1914 р.

Опинившись згодом як знаряддя австро-німецького імперіалізму на Україні, західно-українська націоналістична вояччина і її «державні мужі» типу О. Назарука, Л. Цегельського та ін., пройняті все тим самим невмірущим духом сепаратизму і «месіанізму», не зрозуміли і не могли зрозуміти історичної суті революційних подій. В Центральній Україні вони зразу ж стали на бік контрреволюції, проти народу. Загумінковий галицький «месіанізм» безпорадно метався в полум'ї великої соціальної революції, чужий і ворожий народнім масам та їх боротьбі, пробував рятувати себе невигадивою концепцією «через Львів до Києва» і партикуляризмом окремої буржуазної ЗУНР, трагічно змарнував ідейне піднесення і подвиг патріотичних мас Західної України, одурених своїм політичним проводом і опинився на попелищі як мертвонароджена химера.

Проте, в 30-их рр. «месіаністичні» мрії галицького буржуа відродились, мов Фенікс, в «доктрині українського націоналізму». Насамперед, ці мрії виникали з засновку фашизму, що «народ ніколи не відиграє ніякої творчої ролі, а веде його духовна

аристократія». Поскільки досвід показав, що така формула саме на Україні вимагає повного заперечення, тож до її здійснення — будьякою ціною — покликаний ніхто інший як лиш кадри західноукраїнського «організованого націоналізму». Вони, як перемники «конкістадорської» романтики» УСС—УГА—УВО, повинні з'явитись на всеукраїнських просторах як ота жадана «творча меншість», як «державно-творчі варяги». Таким чином, в 1941 р., вже вдруге, звичайно, з гаслами соборництва» (на ділі — загумінкового «месіанізму») вирушили на схід у хвості вторгнення всі ті, хто почував у собі снагу «до творчого насильства».

«Ми поводитися на Україні так як британці поводитись в Індії, Бурмі і в інших колоніях», — щиро-сердечно свідчить один із «конкістадорів», які в загонах «Похідних сотень ОУН» збирались «прищепляти націоналістичну ідею» на Україні, «ошляхотнювати знеосіблений субстрат мас»... Сповнені безмежною пихою, жорстокі і підступні, здійсняли ці «культур-трегери» свій «наказ історії», викликаючи серед широких мас населення лиш огиду і презирство як «німецькі водовози», «сенегали». Значно пізніше, соромливо звітує один із учасників цієї експедиції: «Ми побачили на власні очі, що народні маси України, своїм політичним овидом, мудрістю, шириною думки, ніяк не надаються до ролі смердів, голоти...» (Л. Шанковський: «Історія похідних сотень»).

Одначе, не всі націоналістичні аргонавти, що плили по всеукраїнське золоте руно, схильні до самокритицизму. Більшість з них уважає свою «місію» ще далеко не скінченою. Себе вони називають «прусаками Сходу», «з породи керманичів». Немов кіплінгівські колонізатори і вони, мовляв, «несли ярмо білої людини» чи «надлюдини», «мандрували із шматком заліза по Україні», «серед сірої, безобличної маси»... Їхня «місія» ландскнехтів і гітлерівських посіпак була просто — «священна».

Маємо діло, як видно, з тією «різноманітною купою людей», як характеризував І. Франко найбільш войовниче рутенське «прусацтво Сходу», у яких «спільною підставою до акції є хіба спільна ненависть до свого рідного, спільна невіра у зріст народу, погоня за особистою кар'єрою, дволичність і безхарактерність». Залишили вони, ці «прусаки Сходу», чад згарищ, могили помордованих невинних людей, нестерту криваву пляму. Недаремно інструкція ОУН з червня 1941 р., заповідала: «Наша влада повинна бути страшною. Союзник (гітлерівці — н. пр.) повинен побачити наші організаційні таланти та зрозуміти наочну користь, яку може мати з нашої діяльності...»

Так лапідарно з'ясована «місія» була либонь з лишком виповнена.

Бідолашні карлики, одержимі манією величі, не перевелися і після війни. Комплекс місницького «месіанізму», дарма що затушкований все тими самими соборницькими гаслами», в практиці, виявляє себе неменьш яскраво ніж всі інші питоменності еміграційної психопатології. Нащадки «мізерної карлючки» — гегемон еміграційної «провідної верстви», провінційна «еліта» наполегливо плекає традиції все того самого, рутенського «післанництва» зокрема насиченого розжевремим до білого конфесійним фанатизмом. Звідси — плекання яскравого сепаратизму дивоглядної мови-волапюку, наполегливе підтримування особливостей побуту, культури, психіки, леліання «святощів» (з тенденцією видавати їх за загальнонаціональні), традиційних форм громадської роботи, моралі і етики, своєрідної «ієрархії цінностей». Цей комплекс «месіанізму» є мабуть одним із найбільш цинічних варіантів фашистської «теорії активної меншості», він є одверто антиукраїнський.

Але, що ж? Все це приречене бути лиш анахронізмом. Немає нині ні Східної, ні Західної України. Немає ні Великої, ні Малої України. Є одна, єдина Україна, один великий український народ.

Месіанізми всяких «тирольців» чи «прусаків Сходу», дарма що на них спочила увага «провидіння» чи інших, більш земних авторитетів, належать давно до дивоглядів історичного паноптікума.

Х

Австрофільство польської панівної верстви в ХІХ ст. як і орієнтація польського націоналізму на центральні держави підчас І-ої світової війни були переважно проблемою стратегії, а не ідеології. Царизм і монархія Габсбургів, які спирались на різнонаціональну аристократію, були польським магнатам ближчі ніж шовіністична юнкерська Прусія чи Бісмарків «рейх» з його пангерманістичними тенденціями.

Зате германофільство західноукраїнської буржуазії було одним із традиційних і емоційних елементів її ідеології. Мабуть, лише в цьому ідеологія рутенства не була копією польського первовзору. Від Рилла до Сембратовича, від барона Яхимовича до барона Василька, від Ангеловича до Петрушевича, західноукраїнська «провідна» верства була вірною служкою «Бастії народів». Її чорно-жовтий лоялізм переходив у лакейський сервілізм, її становище вірнопідданих «тирольців Сходу» не виправдували ніякі міркування політичної стратегії, бо, кінець кінців, — як зауважує Леся Українка в листі до О. Кобилянської (30. 12. 1902), — цих «цісарсько-королівських патріотичних рутенців австрійське правительство ні за що має». . . дарма що, за Франком, вони «згиналися в три погібелі, побачивши ц. к. урядника. . .»

Отож, ще в 1918 р., коли жалюгідний кінець всіх монархій був очевидний, західноукраїнська «провідна» верства «стояла якнайвірніше біля цісаря і держави» (за заявою К. Левицького і М. Василька). Депутат парламенту і пізніший голова уряду ЗУНР, Є. Петрушевич запевнював Карла І в квітні 1918 р.: **«Ми ніколи не прагнули викликати революцію серед народу, навпаки, наш народ завжди вірно стояв на сторожі інтересів держави, а образ нашого імператора є для нас як**

і завжди священний і зоря Габсбурзької династії світити ясно на нашому небосхилі...»

Навіть в останніх тижнях перед розвалом Австро-Угорщини, як свідчить Л. Цегельський у своїх споминах, західноукраїнському «проводові» ввижалася «своя галицько-українська держава під дахом австрійської монархії... для наших державотворчих замислів здавалося нам безпечнішим держатися покищо цісаря Карла. В тому самому напрямі працював і архикнязь Вільгельм (Василь Вишиваний), що був у сердечних відносинах з Карлом і з нами стояв у тому самому порозумінні...» Л. Цегельський твердить теж, що «Українські Січові стрільці мали в часі коло 1 листопада 1918 р. свій план державного замаху, а саме проголосити архикнязя Вільгельма диктатором — королем галицько-української держави...»

(Західноукраїнська вояччина, як відомо, вже влітку 1918 р., приготувляла для Вільгельма Габсбурга значно ширше поле діяльності: вона хотіла посадити його на трон «короля України»...)

І подумати, що всі ці «династичні плани» снувалися в добі, коли навколо «вірних синів Габсбурзької зорі» палахкотіла велика соціальна революція і народні маси своєю нестримною волею перевертали трони та «священні образи» всіх царів і імператорів!..

Германофільство української панівної верстви поглиблювалося вміру розвитку агресивних планів пангерманізму. Ще в 1854 р., один із співробітників міністра Бетмана Гольвега, барон Х. Бунзен, намовляв Прусію «кинути свій меч на вагу» і, користаючись труднощами Росії підчас Кримської війни, реалізувати політику загарбництва на Сході Європи. В 1888 р. проекти «ампутації значних територій Росії», «анексії всіх просторів аж по Урал» і ін., поновив публіцист Гартман. Він навіть передбачував створення «Київського королівства» між Прутом і Дніпром під опікою Німеччини, попереджуючи тим обіцянки А. Розенберга, що годував «тирольців Сходу» грушками

на вербі — «українською державою від Львова аж до Саратова...»

Українська реакція, і не лише в Галичині, з багатьох причин, бачила в зростаючій агресивності пангерманізму небувалі перспективи для себе. Концепція української буржуазної держави, як васала австро-німецького імперіалізму, за своїм соціальним змістом наскрізь реакційного, цілковито відповідала інтересам панівної верстви України.

Наступ пангерманізму гарантував, як захоплено вигукуватиме Д. Донцов, «ідеальні передумовини» для здійснення найсокровенніших мрій української буржуазії в усіх її прошарках.

Насамперед, для неї було ясно, що царизм, у добі імперіалізму, на останньому етапі свого розкладу, не може приборкати сил назріваючої революції. З другого боку, економічна і національна політика царизму, зміцнюючи напівколоніальне становище України та спираючись на шовіністичну, великодержавницьку російську буржуазію, ігнорувала дедалі більше українську, «національно-свідому» буржуазію. Отже, програма «спасибі і за те, що дають» вже не задовольняла українську буржуазію. Вона годувала себе ілюзіями, що ставши «союзником» пангерманізму, визволиться зпід гегемонії сильнішого економічно конкурента — російської, польської і ін. буржуазій, здобуде монополістичне становище на Україні, а одночасно втихомирить «гайдамацтво» зрадікалізованих народніх мас, які для неї були такі ж загрозливі як і для самодержавства.

Крім того, для галицьких «месіаністів» серед української буржуазії агресія германізму відкривала нові можливості для католизації Сходу, виходячи з засновків того ж Донцова, що «аж до упадку Польщі всі українці були католиками» (!!), а «православна церква не пустила міцних коріннів в душу українців» («Укр. державна думка і Європа», 1918).

Тож не дивно, що в переддень I-ої світової війни, В. Липинський, один із ідеологів української реакції, в сподіванні «Київського королівства», що постане внаслідок розгрому царської Росії у війни, готує вже і кандидатів на «володарів»: пруського принца Йоахіма або одного із синів ерцгерцога Франца-Фердинанда Габсбурга... Проте ці химери українізованого польського поміщика, що жив у координатах середньовіччя, вражають своєю благопристойністю, якщо порівняти їх з лакейсько-віншувальними телеграмами, які висилали, нпр., з нагоди здобуття Холма німецькою армією, Вільгельмові II, діячі «Союзу Визволення України» і видатні «соціал-демократи» — В. Дорошенко та С. Меленевський.

Більш реально ніж вожді української буржуазії, що хотіли ярмо царизму на шії українського народу змінити на таке ж саме ярмо Гогенцоллернів і Габсбургів, дивився на справу загарбання України сам пангерманізм: **«Аграрна Україна буде прекрасним доповненням розбудованої промисловості Німеччини і Австро-Угорщини»** (А. Шмідт). Але химера «Київського королівства», здійснилася, як і всі інші проекти пангерманізму «в поході», в атмосфері, далекій до іділлічної. Дарма що «непереможна слава і могутня німецька армія», — як захекано прорікав В. Дорошенко — «визволить українські краї на схід від Буга з їх серцем — Києвом», героїчний опір українських народних мас окупантам поставив у невідрадне становище і їх і українську «провідну» верству. В. Винниченко меланхолійно стверджував: **«Єдине чим держиться наша влада це німецькі імперіалісти. Українські політики їх самі покликали, самі шукали в них захисту від пролетаріату, самі розстрілювали цей пролетаріат, самі задушили шворкою соціальну революцію...»**

Колоніальний статус України в 1918 р., дуже далекий від мрій ідеологів «Київського королівства», лаконічно окреслювало німецьке командування в Києві (5. 5. 1918): **«влада українського уряду не простягається далі наших багнетів»**. . . Не дивно, що незабаром,

німецько-австрійські окупанти, оточені загрозами народніх повстань, від Таращі до Верхнедніпровська, сперлися на більш дійовій силі ніж на фікції українського «республіканського уряду», а саме — на російських поміщицько-буржуазних шарах, які період «гетьманської державності» вважали етапом до реставрації царизму. «Державність» П. Скоропадського, що згодом займе видатну позицію в націоналістичній міфології, була за свідченням сучасника, «найбільш зненавидженою на Україні», «цирковою бутафорією, в якій урядовці старого режиму як найцинічніше знущалися над ідеєю самостійної України. Українська культура, українська мова зазнавала наймерзеннішої наруги від російського чорносотенства, для якої гетьманат був тільки тактичним маневром у боротьбі за єдину, неподільну Росію...»

Перша спроба німецького імперіалізму перетворити Україну з допомогою української «провідної панівної верстви в колонію типу Кяо-Чао проходила на тлі шибениць і під свист шомполів каральних експедицій та і скінчилася крахом. Народні маси доказали, що їх не можна перетворити в «громаду гелотів»...

Одначе, ця лекція історії нічому не навчила недорікуватого українського буржуа. Зазнавши під опікою багнетів Ейхгорнів і Краусів хоч на мить ілюзорного «щастя влади», він нетерпляче чекатиме, коли німецький імперіалізм, зализавши свої порани, вже в значно «модернішій» формі ніж це було в добі «ліберального» вільгельміанства, тобто з усією жорстокістю захланного хижака, знов простягне свої лабеті по «життєві простори, необхідні для німецької нації». З телячим отетерінням вітала західноукраїнська чорна сотня в 1933 р. «прихід нового середньовіччя» — захоплення влади в Німеччині фашизмом. Донцов, маститий «теоретик волюнтаристичного націоналізму» або, простіше кажучи, вивірений зубр германофільства аж упав: «Адольф Гітлер не дискутує, він творить сакрамент (тайнство)»...

Це була вже не лиш «політична орієнтація, традиційна для української державницької думки», як обхідливо мовить історик О. Оглоблін. Це було тотальне насичення «української спільноти новою концепцією життя, новим світоглядом, новою вірою, новою ідеєю». За тим же Донцовом ішлося про «перекування психології українця»...

Така «перебудова української психіки» відбувалася насамперед в ідеологічно-культурній галузі. Донцовський «Вісник» — вогнище пропаганди фашизму на Західній Україні, проповідував свій «націоналізм» в дусі догматів людиноненависництва, виплечаних «ідеологами» типу А. Розенберга, редакторами «Штурмера» і політичними виховниками «штурмових батальйонів», що їх «римський крок» викликав у Донцова спазми істеричного захоплення. Цей же «Вісник» годував своїх читачів біографіями Муссоліні і Гітлера, Маккіавелі, пруського генерала Блюхера, расиста Герреса, пруського міністра і царського агента Штейна...

Наука в ліс не йшла. «Декалог українського націоналіста» наснажував «нового українця» такими «заповідями моралі», як, нпр., те, що «не треба числитися з ніякими загальнолюдськими принципами солідарності, справедливості, гуманізму і милосердя» або, що «не треба вагатися перед жодним злочином». Один із істориків «державницької школи» писав чорним по білому: **«Навіть, якщо б німці завели на Україні суворий режим колонії, то це матиме, безперечно, благодійний, конструктивний вплив на психіку українського народу»**... Публікації такого ж «наукового щабля» доказували спасенність впливу германізму на українську культуру, літературу, мистецтво, навіть на фольклор, доводили «німецьке походження» І. Франка і О. Кобилянської, проповідували «вищість української (?) раси», прославляли «жагу до війни, жагу до влади, жагу до надвлади», популяризуючи вчення предтечі «добрих білявої бестії» — Ф. Ніцше.

Нині, один із речників українського неофашизму формулює це явище «глибинної» германізації «нового українства» аж надто проречисто: «В розрахунках на війну ОУН співпрацювала з німцями, надіючись, що німецько-радянський удар відкриє перед українським народом можливості провести вирішальну боротьбу за державне усамостійнення України»... Дарма що «німці дивились на Україну як на колоніальну територію, по змозі без українського народу або з українцями в ролі рабів. Немає сумніву, що коли б Гітлеру удалось перемогти на Сході, то ця перемога принесла б українському народові фізичне знищення і геноцид у розмірах, що правдоподібно (!) перевищував би всі нещастя, які до того часу спадали на Україну...» (М. Прокоп: «Українська справа на тлі підготовки до війни 1941-45 рр.»).

Чи не зворушливо? Далєбі, що так. Похвально, що наш автор, принаймні як той «лях» у прислів'ї, став «розумний після шкоди». Але, либонь не відкрив він нам нічого нового, бо про свої плани перетворити Україну в колонію, а українців у рабів, говорив Гітлер надто чітко далеко перед війною, а підчас війни декларував також недвозначно, що «ця війна ведеться лише за перемогу для німців і тільки німці користатимуть з неї...» У дні безжурні Аранжуєца тобто ідиллі «українського організованого націоналізму» і гітлеризму, навряд чи були б популярні нинішні погляди М. Прокопа. Це одна із знаменних прикмет української «еліти» розумнішати і «прозрівати» ex posteriori. Але, чи не повинна вона була знати, що ще сто років тому один із численних ідеологів пангерманізму К. Е. Француз вважав «німецьку культуру єдинопокликанною до благословенної місії поправлення стану цивілізації на Сході», бо «навіть найбільш убогий думкою німецький селянин расово стоїть вище від освіченого слов'янина». Чи не повинна вона була знати, що Україна, хоча б в очах барона Мумма-Шварценштейна, є «лише хаосом, де всі питання треба вирішати силою»?

Проте ця сама «еліта», вповні свідомая, що з перемогою гітлеризму український народ буде приречений до рабського буття або до винищення, вибрала ганебну роль попихача. Вона не лиш обдурювала народні маси на Західній Україні пропагандою фашизму і вживала всіх заходів до фашизації світогляду і політичного мислення західноукраїнської громадськості, але, без усякої честі і слави, попленталась за німецьким імперіалізмом. Ця «еліта» формувала «дружини», «легіони» і «дівізії», сунула за військовою і адміністративною махіною вторжника на Україну. Вона разом з ним є відповідальна за всі його злочини супроти українського народу і всіх інших народів, приречених до потали в плані гітлерівського геноциду.

Цієї чорної і ганебної сторінки в історії української провідної верстви не перекреслять спроби творити слабкеньку легенду націоналістичного «резистансу», звичайно також *ex posteriori*. Цей «резистанс» був тільки борсанням мавра, що зробив на своїй мерзенькій службі своє діло і хлібодавцеві був уже непотрібний. Ніякої історично-істотної ролі в боротьбі українського народу з вторжником він не відіграв, а позначив себе насамперед, як свідчать самі ж його керманічі (І. Михалинюк, В. Кук і ін.) лише «міжгруповою боротьбою за владу, що з інтересами і добром українського народу нічого не мала спільного», лише безцільно тупим винищуванням українського ж населення, яке відмежовувалося від «резистансу» такого типу.

Український «організований націоналізм», як гегемон української «провідної» верстви підчас II-ої світової війни, був до кінця вірним супутником і знаряддям німецького фашизму-імперіалізму, свідомо ставши на шлях зрадництва і банкрутував разом із гітлеризмом на всіх етапах його поразок та загибелі.

Чи могло бути інакше? Атже цей «український інтегральний націоналізм» був лиш гнилим яблучком, що впало з яблуньки фашизму. Д. Андрієвський і інші автори безпорадних спроб «реабілітувати» темні дії

«організованого націоналізму» (а з ним і опортуністичної «провідної» верстви), не в силі заперечити, що «цей націоналізм спирав свою ідеологію головню на італійських і німецьких зразках». Він ніколи не був національним явищем, бо і в практиці був лише наймитом у чужого пана, був агентурою на службі інтересів чужих націй і їх панівних класів.

Германофільство української «провідної» верстви не вигасло в попелищах і руїнах 1945 року. Німеччина реакції, мілітаризму, реванжизму, неонацизму, не поховала мрій про східні простори, «необхідні для життєвих потреб німецької нації». Разом з цими мріями тлітимуть і маріння зрубаної голови української «творчої меншості», «прусаків Сходу» про те, щоб «вовком кинутись, наллять залізом руки» (Є. Маланюк) на шляху «до брам древньої Софії», яку вони разом із німецьким хижакком плюндрували і плюгавили.

Але навідсіч цій темній силі завжди стоятиме український народ.

XI

Ідеї і міфи, світогляд і політичні концепції формують панівна верства в повній залежності від своїх матеріальних умовин і свого становища в системі економічно-суспільних відносин в даному історичному моменті.

Револуція 1648 р., що змела з України польсько-магнатський феодалізм і дала початок класовій боротьбі на тлі конфлікту між народними масами і новою козацькою знаттю, поставила перед панівними верствами України проблему нової ідеології. Доктрина **«поляка — за національністю, українця — за племенем»**, висунена в добі Люблинської унії українським панством, прагненим інкорпорації в Річипосполитій задля економічних користей, була внаслідок революції анахронізмом. Найбільш прийнятна для неї була б формула куцого **автономізму**, в опорі на Польщу, з якою «показачена» українська і неукраїнська шляхта, за висловом Ю. Немирича, мала б творити **«одне тіло єдиної і неподільної Річипосполитої»**. Тож концепція Гадяцького договору, що перекреслював всі здобутки всенародньої революції, спихав «велике князівство руське» до ролі польської провінції, постала не з якогось особливого «полонофільства» певної частини козацької знаті, а лише як найбільш дійова, в тих обставинах, концепція захисту її життєвих, економічних інтересів. Творцями її були **І. Виговський** — власник Остра, Козельця, Ромен, Трипілля, Стайок і безлічі сел та «держав» і **Ю. Немирич** (людина — до 1657 р. цілковито чужа Україні і ворожа революції), власник величезних латифундій, що сягали до 5 тисяч дворич враз із Кременчуком, Кобеляками, Омельником, Санджарами, Переволочною, Тищенками і ін., навіть В. Липинським окреслений як жорстокий експлуататор. За-

лежно від обставин він зміняв і свої релігійні і політичні погляди. Єдиний ринок з Річчюпосполитою, «нашою Матіррю і Оборonoю», спілка з її магнатською олігархією, з її мілітарним потенціалом, сприяли б приборканню «своєвільного поспільства», що героїчно боролось за демократичний лад, за соціальну і економічну справедливість, за організацію нового, власного ринку. «Вольності», яких Немирич домагався для України, що «поверталась в лоно Річпосполитої мов блудний син, мов заплакана овечка», стосувалися лише тієї верстви, яка хотіла закріпостити продукційні сили України, володіти «Єгиптом Руським, тим яблучком золотим». Атже ще один ідеолог доби, Симеон Полоцький, повчав народ, що «економічна свобода і рівність гірші ніж неволя і самі закони божі велють ділити людей на панів та їхніх слуг» («Комедія притчі о блудном сині»).

На тлі еволюції суспільного устрою на Україні (з козацько-станової диктатури до кріпосницько-бюрократичного устрою) і перетворення козацької знаті в панівну верству поміщиків та промислових підприємців імперії, формується і ідеологія українського дворянства в XVIII ст. Як і в попередньому столітті, ідеали панівної верстви — егоїстичні, спрямовані виключно на забезпечення станових інтересів: від постулатів зрівняння в правах «чинов малоросійського шляхетства с великоросійським» аж до привілею безмитної торгівлі горілкою... Як каже О. Єфименко: «Привілейована верства українського суспільства, перейнявши від російських вчителів чи французьких гувернерів слова «націоналізм», «патріотизм», зв'язувала з цими термінами не мову чи своєрідну культуру, а тільки думку про свої станові прерогативи».

Буржуазна західноукраїнська республіка, що стала в 1918 р., як результат національно-визвольної боротьби народніх мас, під кермою своєї панівної верстви, зложеної з економічно найсильніших прошарків суспільної структури Галичини, була військово-

поліційною диктатурою цих прошарків. За свідченням її співтворця, Л. Цегельського, ця диктатура з неймовірною жорстокістю приборкувала всякі спроби народу до волевиявлення і до реалізації його соціальних домагань.

Націоналістична «еліта діаспори», що вийшла з кастової системи тієї ж панівної верстви Західної України (духовенства, чиновництва, дрібноміщанства), забрала із собою на чужину свої задавлені «ідеали» і «програми». Але ж нова історична обстановка, нові економічні і суспільні фактори, що впливають і на психологічно-побутові та світоглядові особливості всякої еміграції, примусили «еліту» дещо переорганізувати своє «ідеологічне» озброєння. Рештки української буржуазії, з розгромом її мрій в 1945 р., наполегливо взялися до перебудови своєї системи міфів. Ідеологію «жахливих спрощувачів» треба було оперти на більш гнучких, більш спекулятивних, а тому й спасених за-сновах. Треба було, всякою ціною, відкрити нову «істину».

Один із основників філософської течії прагматизму (В. Джемс) вважає, нпр., що «єдиним критерієм істини є те, що краще всього працює на нас, що веде нас, краще всього підходить до життя і є можливе до поєднання з нашим досвідом». Далі твердить він, що «всі наші теорії — інструментальні тобто всі вони є розумовим способом пристосування до дійсності»...

Чи не природно, що хоч би таке поставлення проблеми відкривало величезні перспективи для буржуа — доробкевича «діаспори». «Терпимий і демократичний» прагматизм не проголошує ніяких догматів, ніяких критеріїв. Він дозволяє, за Джемсом, «кожній людині мати власну істину», «торгувати істинами». Хіба ж це не знахідка для українського «дійового націоналізму», що в своїй істоті є нічим іншим як постійним торгуванням істинами? Зокрема такими, що їх мірилом є «їх корисність», їх «практичне пристосування» (Дьюї).

Щоправда, західноукраїнська каста займалась філософією либонь завжди в порядку «данини порока чесноті», за Рошфуко. Але, тим не менше, зв'язки українського націоналізму після війни з прагматизмом — помітні і знаменні. Вони розкривають повністю його відірваність від рідного ґрунту, його сутню залежність від світа проблем і ідей, що з українською культурною самобутністю і державною суверенністю не мають нічого спільного, свідчать про його принципову облудність і порочність, про його спекулятивність і мімікрізм.

Пробуваючи в орбіті післявоєнного західного світу, недобитки колись панівної на Україні верстви зокрема їх «інтелектуальна верхівка», зрозуміла, що давніші її позиції, ясно вказуючі на джерела, її компрометують і вимагають принаймні сповидної «ревізії». Досвід, згідно з теорією інструменталізму, добре засвоєною діячами «еліти», повинен оцінюватись «діалектично» — в аспекті «розумного пристосування істини до кожночасної дійсності». Це дуже важливе, поскільки «український дійовий націоналізм» як ідеологія провідної частини «діаспори» діє нині вже не в вузькому масштабі провінції, а на тлі широкої панорами реакційних сил, а з них кожна, від свого знаряддя, вимагає гетерогенної формули «пристосування». Ринки політичної кон'юнктури в періоді «холодної війни», нотують бо іноді і акції «українського дійового націоналізму», правда, невисокої вартості.

Таким чином, стаємо, після війни, свідками деяких метаморфоз. «Провідна верства» т. зв. політичної еміграції, міняє шкуру. Вона повертається «обличчям до реалітетів», проголошує «боротьбу з конформізмом, фетишизмом» тощо, теревенить про «еволюцію українського націоналізму», проповідує «плюралізм», «гуманізм», «боротьбу за прогрес», засуджує «примітивізм донцовщини», «тоталітаризм», жадає «оморальнення», «демократизації» націоналізму, ба, пишається своїм «соціалізмом» і — страшно вимовити —

навіть «респектує всі реалітети сучасної України»... Слухаючи ось таких солов'їних співів різних «Сучасних Україн», «Сучасностей», «Українських самостійників», «Вільних Україн», і т. п., можна було б подумати, що ця «інтелектуальна верхівка», принаймні, відмежується від свого неславного минулого, визначеного комплексом Каїна — тієї «творчої меншості», «воїнів зпід знаку архистратига Михаїла» і т. п., які полишили на Україні сопух дерманських могил, жидачинських тортур, чад братовбивства і ненависті, кривавий слід кондот'єрів і катів.

Але, скільки б не говорили речники колись панівної верстви на Україні про «еволюцію» її ідеології, з чималою похватністю пристосовуючись до всіх змінених обставин, істота «українського дійового націоналізму» залишається незмінною. На перший погляд здається, що залежно від економічного і суспільного становища різних прошарків в структурі українського зарубіжжя, існує диференціація, окреслена не стільки розбіжністю «ідеалів» як засобів тактики. Але, і католицький прозелітизм і «ліберальний позитивізм» і неприховане мрякобісся і «теж — соціалізм», «теж — прогресизм», «традиціоналізм» і «народництво», все це є лиш видозміни однієї породи, амальгама з різного мотлоху наоспих позичених ідейок, «робочих теорій», що правлять за «світогляд і політичну платформу нового українства». Знаменник цих видозмін є один — егоїзм шарів, претендуючих ще й досі на монополію ідейного і політичного проводу нації.

Ось, нпр., **Донцов redivivus**, який проповідував боротьбу з релігією в школах (1910), твердив, що «до упадку Польщі майже всі українці були католиками» (1918), нині, як «ревнитель православ'я» (з текстами з євангелія та творів теософів Штейнера і Блавацької, «з хрестом проти диявола» та з «традиціями київо-печерських мучеників») знов вибирається організувати «конструктивний бандитизм» проти «проклятого соціалізму» і для «цілковитого стертя з лиця

землі Росії» (?!), закликає плекати все той самий «орден лицарів комбативного духа» — типу катів з Бабиного Яру.

Але і «ліберал» **І. Лисяк-Рудницький** переконаний, що «тільки активна меншість веде націю». **Л. Білас**, (що декларує себе «істориком, який є слугою лиш одного пана-правди»), констатує, що хоч територіалізм» (концепція В. Липинського приєднання до «державнотворчої праці» **польських** поміщиків на Україні) не здійснився, «але це не значить, що він перекреслений на всі часи». Для цього «слуги правди», як бачимо, реституція Браніцьких і Потоцьких в їх статусі паразитів на тілі українського народу належить цілковито до «категорій логічного мислення». Зате ж «поняття соціальної боротьби» він зараховує до «сфери містики». Його «пан-правда», як видно, цілком виразного походження.

Ідучи за вимогами доби, «еволюціонізуючий» націоналізм, звичайно, роздирає шати за деколонізацію Азії і Африки і при цій нагоді пристьобує і себе до визвольних рухів колоніальних народів. Але, одночасно йому «**трудно не погодитись з думкою, що державне усамостійнення країн Південної і Середньої Америки почалось на сто років за скоро**». . . Є. Врецьона — цей самий речник такого своєрідного «антиколоніалізму» вважає, м. ін., що колоніальна адміністрація і католицькі місіонери для «сірої народної маси» в Африці були більше благодійні ніж національна суверенність, а що ж до цієї суверенності, то вона не є ажніяк результатом національно-визвольних рухів африканських народів, а явищем цілком випадковим, від волі цих народів незалежним. . .

Нічого дивного, що в зв'язку з такими поглядами всі новоявлені «прагматисти» прославляють тюремника Анголи Салазара або оспівують «оборонців» Дієн-бьєн-фу, тварюк у людській подобі з відділів «пара» в Алжирі, співчують диктаторам типу Баттіста і іншим подібним «мужам провидіння» — гно-

бителям підкорених народів і власних трудящих. Нічого дивного, що у таких «прагматистів» знайдеться спільна мова і з генераліссімусом Чан-Кай-Ши і з мадярськими баронами, що мріють про «Велику Угорщину» (із Словаччиною та Закарпаттям), з реставраторами «Наддунайської монархії» на чолі з «приятелем України» — Отто Габсбургом, з іспанськими Бурбонами, що снують плани «хрестоносного походу» на Схід, з польськими князями-«обновителями ягайлонської ідеї» та з усіми, найрізноманітнішими осередками інтернаціонального мрякобісся і реакції.

У шаті невинного ягнятка проквіляють ці «прагматисти» про свої «симпатії до єврейського народу, що поніс такі жертви в часі гітлерівського геноциду». Але вони ж, без усякого сорому, вважають «служінням українському народові» (!) діяльність тих людей, що їх «формально можна було б визначити як квіслінгів, бо вони займали адміністративні посади у німців і ангажувалися в громадській та культурній праці...» Засуджуючи, очевидно, гітлеризм, «прагматисти» рюмсають над тим, «що фатальні помилки німецького командування (а не героїчна боротьба народів СРСР! — н, пр.) були причиною неуспіху всієї кампанії, яка могла б змінити карту Сходу Європи» (!). Логічно,— на тлі такого щирого жалю за «невикористаними можливостями», співдія з німецьким вторжником і окупантом, зокрема як «збройний чин» усяких «нахтігалів», «роландів» і «українських дівізій», здійснюваний на українській землі і проти свого ж народу, зазнає дедалі одвертішої глорифікації і стає «національною легендою». Не злічити, при тому, всіх лірично-слинявих «гуманістів», «християн-миролюбців», яким мариться третя світова війна і які цілком згодні з тим, щоб «**дві третини української території були знищені атомною бомбою, аби лиш на одній третині заіснувала українська національна держава...**»

Така казуїстика чи «діалектика українського політикума в діаспорі», незалежно від функцій, які має

виповнити, походить з простої причини. Рештки української дрібної буржуазії не в силі переступити тих меж мислення, які зумовляє їх соціальна істота. Буржуа, навіть, коли він принаймні декларативно хоче пристосувати свою ідеологію до умов нової дійсності, завжди необачно приходить до тих самих завдань і концепцій, з якими він виходив на захист інтересів свого класу.

Борсання банкрота, давно свідомого своєї поразки, з усім його невдало маскованим обскурантизмом і опортунізмом, це — **український неофашизм**. Це остання видозміна ідеології агонізуючої української «провідної» верстви, що опинилась в заулку суперечностей, на тлі закономірного історичного розвитку. Це те саме, тільки пристосоване до «духа часу», вчення про те, **«як треба бути звіриною, де не можна бути людиною»**, **«щоб виконувати владу над народом»**. Це ідеологія останньої когорти української реакції, в якій поєдналась і притаманна їй завжди провінційна законстенілість і сервілістична здібність до пристосування; це ідеологія гаснучого світу, свідомого своєї приреченості, а тому й торгуючого наоспіх «істинами» тобто такими «істинами, які є тим, чим ми хочемо, щоб вони були». Практичне пристосування неофашизму, як і фашизму, це — **«всякий шлях, що веде до нашої мети, є добрий, незважаючи на те, що інші це називатимуть підлістю»**. На такий шлях приходить неминуче всяка сила, відчужена від головного напрямку розвитку людської спільності.

XII

Націоналізм — як ідеологія епілогу, присмеркової фази української панівної верстви, вражає безприкладною убогістю своїх потуг становити собою хоча б якийсь «ерзац» філософської, світоглядової чи політичної системи. Як продукт «мізерної карлючки» — галицької чинопочитальної і клерикальної «еліти» чи випадкових ренегатів, давно позбавлених будь-якого зв'язку з рідним ґрунтом, цей «націоналізм», самозрозуміло, не міг бути нічим іншим, як напихват перелицьованою копією чужих шаблонів. Один із горе-ідеологів цього «націоналізму», Д. Андрієвський, в 1930 р. стверджує це такою маккіавелістичною заявою: «Нині Італія єдина країна, яка може мати активну і позитивну політику супроти України. . . Отже маємо перти (!) в той бік з усієї пари. . . Тимчасом не треба виявляти назовні нашу зв'язаність з фашизмом. . . рівнож треба уважати, щоб нашою близькістю до фашизму не відвернути від нас Велику Україну. . . Всі ці застереження мають силу на певний час, але пізніше ми маємо рішуче здекларуватись. . .»

Є. Онацький, довголітній експонент фашизму на українському ґрунті і *agens in rebus* ОУН у Римі аж захекувався від свого лакейського обожествлювання фашизму як «універсальної доктрини» та його «дуче», що заповідав експанзію на Схід як ціль «мирного імперіалізму духа». Цей же Онацький, аж захлистуючись від ентузіазму з нагоди заяв солідарності німецьких «штальгельмістів» з фашизмом, рекомендує своїм однодумцям: «Мусоліні цікаві ті нові українські сили, що можуть виникнути з боротьби за перебудову Європи. **Наше завдання — поширення фашистівської ідеології.** Цикл фашизму для внутрішньої потреби закінчився, починається другий — фашизму у світовому розго-ні. . . Муссоліні закінчив свою останню промову в Мі-

лані многозначними словами: «весь фашизм прислужиться більшому щастю всієї Європи...» І до решти збаранівши від надміру пієтизму до свого «дуче», Є. Онацький проповідує: «Фашистівські ідеї самі переходять в загальну європейську свідомість внаслідок бажання наслідувати фашизм... Нам конче треба мати книжку, присвячену фашизму в зв'язку з українською проблемою...» («У вічному місті»). Поради ретельного пропагандиста не пішли на марно. «Через Аддіс-Абебу до Києва» — горлав Д. Донцов у той час, коли «мирний експансіоніст імперіалізму духа» — Муссоліні бомбардував безборонні оселі Абіссинії, а його «легіони» вирізували їх населення...

Українська «провідна» верства в 30-их рр. оперла свій «націоналізм» на фашизмі «як реальній політиці», за Онацьким, навіть не відлекуючись, (як дораджував Андрієвський), свого щільного зв'язку з ним. Фашистський журнал «Антиєвропа» в 1930 р., пишаючись осягами «революційного» фашизму, поряд з гітлерівцями, «штальгельмівцями» в Німеччині, «геймверівцями» в Австрії, кемалістами в Туреччині, лапівцями в Фінляндії, називає і українських націоналістів...

Гегемон західноукраїнської панівної верстви з цілковитою одвертістю ставить себе до послуг як загін рабів, обернених у «ксенойкос» (наймані загони) фашизму. Недаремно, та ж «Антиєвропа» (XII, 1930) мріяла: «Україна — забороло Заходу проти слов'янського світу... Як би скоріше прийшов час, коли давня столиця Східної Європи (Київ — н. пр.) поєднається із старшою своєю сестрою, столицею Західної Європи і всієї Європи» (Римом — н. пр.).

Хижацька доктрина фашизму і гітлеризму, для пробуркання всіх темних інстинктів печерної людини як свою «позитивну» програму висувала гасло «Антиєвропи», повстання чорного середньовіччя проти Європи Джордано Бруно і Галілея, Європи Відродження і гуманізму, Європи демократизму і соціалізму. Війна,

геносид, колоніалізм, закабалення «народів-плебеїв», з одночасним закріпощенням трудящих мас власного народу, цей основний зміст «Антиєвропи» гітлерів і муссоліні, був дошкою рятунку для українських «ксенойкос». Не здатні створити хоч приблизно позитивну програму, вони, як і їх натхненники, всі рештки своєї вигасаючої енергії спрямовують на заперечення. Як для фашизму і гітлеризму, так і для українського націоналізму, альфа і омега його істоти це, — мовляв Є. Маланюк, — «чужее різати життя»...

«Велике відродження нації, — авторитетно заявляє один із безпорадних неуків — «ідеологів» націоналістичної дурійки, — полягає на ненависті до чужого, на боротьбі з розкладовими і ворожими силами — демолібералізмом, драгоманівщиною, всеслов'янством, космополітизмом і соціалізмом...» Як знаємо, проти тих самих «розкладових сил», навіть із цією самою термінологією, мобілізував і фашизм і гітлеризм свої розбійницькі дивізії «Антиєвропи». Недаремно той же Є. Онацький, в листі до Є. Коновальця (1930), обурюється з приводу причислення українців до «великої слов'янської родини» в якомусь необачно виданому бюлетені ОУН. «Це — зайве, — пише цей ОУНівський «комендаторе», — в латинському світі нема що про наше «слов'янство» згадувати, бо ми, фактично, **ідемо проти слов'ян**, а це — наш козир в Італії...»

Із клінічного стану психопатології («чужее різати життя») як і з раціоналізму юд, ренегатів і яничар виростає увесь комплекс «проти» українського націоналізму (нині — неофашизму). Антислов'янство його давньої дати: воно підняте ще «тирольцями сходу» в 1848 р. як прапор західноукраїнської «провідної» верстви барона Яхимовича та Венедикта Левицького. Комплекс «Антиросії» — пізнішого походження: його наголошує «українська державницька думка» дедалі наполегливіше, в міру того, як австрофільська, галицька «провідна» верства стає політичним гегемоном всеукраїнської панівної верстви. Атжеж не могло бути

носієм «Антиросії» козацьке і поміщицьке дворянство XVIII—XIX ст., з тієї простої причини, що його спорадична опозиція проти імперії Романових пояснювалась не національними, а економічно-соціальними міркуваннями. З хвилиною, коли українську панівну верству зрівняно в її станових привілеях з імперською, її інтереси і тим самим — ідеологія, дуже добре вживалися з програмою «самодержавства, православ'я і народності» Миколи I. Та й в пізніших часах, ніяких основ до «русофобства» не могло бути, нпр., ні у яскравого представника імперського чиновництва — О. Стороженка, ні у речників української буржуазії — Харитоненка, Чикаленка чи Семиренка, ні у П. Скоропадського, обдарованого всіми благами царизму. Одначе, після першої революції 1905 р., коли ідеї великих соціальних перетворень, втілені в рухові народніх мас, стали реальною примарою для всієї європейської реакції, а особливо після переможної Жовтневої революції, коли ці ж ідеї стали дійсністю Радянського Союзу, жупел «Антиросії» перетворився у найактуальнішу концепцію всякої «реальної політики» агресивного Заходу. Його поставили на порядок дня пангерманські експансіоністи, польсько-шляхетський консерватизм-шовінізм і католицький прозелітизм. В зв'язку з тим і українська «провідна» верства, завжди вірна своїм ідеологічно-політичним натхненникам, зміцнила, за І. Лисяком-Рудницьким, «своє антиросійське вістря».

Ми знаємо, наскільки сутне нашій «панівній» верстві всяке кон'юнктурне «концепціонерство». На наших очах, недобитки української «провідної» верстви кожної хвилини найдуть ідилічну спільну мову із своїм російським відповідником, якщо тільки їхні життєві інтереси якоюсь мірою сходяться. Таке ж саме кон'юнктурне (дарма що возведене в «догмат»!) «русофобство» чи комплекс «Антиросії» є лише зайвим причинком до виявлення духовної порожнечі і епігонської істоти нашої, колись панівної верстви.

Українська націоналістична «доктрина Антиросії» годується як міфологічна Надія з рук західно-європейської реакційної Химери. Під впливом слов'яноненависників історичної школи Мішле, Ранке і Трейчке і польської школи істориків-консерватистів Шуйського, Ашкеназі і ін., неминуче постає така ж «державницька школа» українських фальсифікаторів історії. Не встигне польський католицький шовініст і месіаніст Я. Кухаржевський випустити в світ свій брєвіар сходоненависництва з шарлатанським шельмуванням всього, що слов'янське, російське, українське, радикальне, «схизматичське» («Від білого царату до червоного») як його ж бездарним плагіатом з'являється донцовщина. Не встигнуть німецькі чи італійські слов'яножери розпочати свою безуспішну кампанію проти Достоевського, Толстого, «цих духовних батьків більшовизму», як онацькі і маланюки, із силою люттю нікчемних пігмеїв, проголошують і собі «війну» проти російських класиків. Запінені і осатанілі, на спілку з наоспих українізованими єзуїтами (типу Карашевича-Токаржевського), з польськими і угорськими шовіністами-великодержавниками, з випадковими «світочами» сумнівної вартості, з істерично-оскаженими пост-гітлерівськими реванжистами, з найрізношерстною тічкою мрякобісів, викопують вони запліснілі реляції усяких Штаденів, Флетчерів і Кюстінів, хапаються Чаадаєвих, Соловйових і Розанових та, як єзуїти Поссевін або Скарга в XVII ст., проголошують «похід з хрестом проти диявола», роздобарюють про свою «одвічну місію загнання російської потвори в степи Азії»...

В цих заклинаннях шаманів, в цьому белькоті біснுவатих, вже нема ні крихти чогось, що нагадувало б Україну, нехай і в її дивоглядному аспекті. Це не про Україну ідеться, а про якусь «Антиросію», покруча і гібрида, нікчемного каліку, що ненавидить всіх і вся, що запльовує своєю жовчю все живе, молоде і творче, аби лише, як істерично репетує Донцов,

«нарешті стерти з лиця землі Москву» (?). Забуваючи навіть про свою звичну фразеологію, про свою «національну містику», бачать ті оскуділі духом люди лише «Пошехонію» (?!), лише «слизького спрута Сходу», лише «москалів», яких навіть новоявлений націоналістичний poeta seraphicus — В. Барка вважає «дикішими від монголів, якщо вони організовані в політичний механізм, як нація! (!)».

Можна було б на цьому феномені, що належить до клінічного обстеження, не спинятися. Поуз усі намагання його експонентів та їхніх натхненників, безглуздість його надто очевидна. Нині, навіть проміткіші діячі неофашизму, самозрозуміло, з усім їм притаманним «прагматичним» лицемір'ям, пробують затушувати комплекс «Антиросії» як один із краєугольних каменів їхньої «визвольної доктрини».

Але, по суті, комплекс «Антиросії» логічно таки входить як складова частина в «ідеологію» недобитків української «провідної» верстви. Як для запопадливого лакея фашизму Онацького «антислов'янство» було «нашим козирем», так таким же «козирем» невивадливих еміграційних «ксенойкос» в їхньому накладанні з реакцією всього світу існує комплекс «антиросіяництва». Яка мета, яка праоснова цього антислов'янського жупелу?

А кого ж не надить марганець і вугілля України, нафта Азербайджану і Караганди, малахіт Уралу, золото Верхоянського хребта, мідь Казакстану? Кого не надять ці величезні простори, резервуари незлічених земних скарбів, праці мас і ринки?

Здавен-давня, з затаєним віддихом, стежить Захід, (не Захід Петрарки, Ліонарда, Ньютона і Ейнштейна, а Захід Гастінгса, маршала Ліоте, Сесіля Родса, Бісмарка, Аденауера) за могутнінням «велетня, що здивує світ» — слов'янської сім'ї народів, з їх ядром — українським, російським і білоруським народами, що з подивугідною силою і витривалістю, мов той казковий Микула Селянинович, розпростали

плечі, натружені віковим ярмом і аж до зір, в космічні велепростори підняли свої очі. . .

З гадячою люттю, з заздощами і тривогою, дивиться на це гаснучий світ, мобілізуючи всі рештки своїх сил «на захист свободи і цивілізації» чи, як це було недавно, «на будову нового ладу Європи», «на славу імперіалізму духа» — з його димарями Освенцимів і Майданків, з його Дерманями і Ордадурами.

Яке йому діло до того, що мільйони українського народу, пам'ятного 1917 року, з підневольної маси стали не лише суверенним, державним народом, але одним із стійких гарантів свободи і незалежності багатьох інших народів, призначених ще так недавно західними «визволителями» до поголовного знищення? Яке діло йому до українського народу, що з часів сивої давнини, пліч-о-пліч, ішов крізь історію із своїми сусідами — братами, 90-мільйоновим російським народом і 9-мільйоновим білоруським народом, разом з ними будував державне життя, боровся за свободу і краще майбутнє, відстоював рубежі своєї вітчизни, колонізував неозорі простори, творив духовні цінності, надихані одним прагненням правди, добра, людяності і справедливості? . .

Звичайно, колонізаторам, що розстрілювали індіців, що відрубували руки і ноги конголезцям, що несли, вогнем і мечем, свій «тягар білої людини» нема до того діла.

Немає до того діла і українській «провідній» верстві та її недобиткам. Поздовж століть вони діяли всупереч духові нашої історії, всупереч геополітичним умовам нашої країни, всупереч інтересам і прагненням нашого народу. Єдиною потіхою для них може бути тільки те, що в їхньому зрадництві і ренегатстві, в їхній т. зв. реальній політиці, вони ніколи не відзначалися розумом. Як одвічні «мерцenaarії», «ксе-нойкос» були вони завжди тяглом чужих сил, їхнім допоміжним загоном. А нагородою їм було те, що їх завжди пошивано в дурні.

ХІІІ

Простори, що відкрились для нових творчих сил на Україні внаслідок революції, нова дійсність, поставила завдяки великим економічно-соціальним перетворенням в добі Жовтня, неминуче ведуть до загибання ідеологічних форм минулого. В нових матеріальних передумовинах їх існування неістотне. Про це дуже добре знають і ті, що під небом далекої чужини намагаються воскресити ті форми.

«Кладовище, де красуються монументи живих покійників, де все спорожніло, непросвітлюване живою мислею»; «музей живих недавно мрій, зваг і поривнань» — так елегійно малює картину духовного чав'ядіння «еліти» один із її речників («Листи до приятелів», Нью-Йорк, 1962).

Але такий стан хиріння серед «кропиви і будяків», пророкований Т. Шевченком гаснучому світові українських владущих, ніяк не вкладається в плани зарубіжного українського неофашизму та гальванізуючих його сил міжнародної реакції. Атже ж ідеться про те, щоб «не переставало битись серце авангарду нації (!)», того націоналістичного гегемону, що має претенсії «перейняти увесь національний організм у своє власне майбутнє» (!). (Ю. Бойко, «На великій магістралі»).

Агонізуючій «провідній» верстві приходить з допомогою все той самий прагматизм, який «готовий спинитись на чому завгодно, не гербує і містичним досвідом, якщо тільки він матиме практичні наслідки» (В. Джемс).

«Містичний досвід» українського неофашизму звичайно, не цікавить його іноземних протекторів. Цей аспект усієї проблеми призначений виключно для внутрішнього вжитку, бо, як патетично каже Д. Донцов, — «не допоможуть нам голосіння за самостійну і

соборну, коли не будемо вкладати в нашу ідею ясних ідей, спертих на нашій прадавній містиці»; «містика нерозривно злучена з нашою національною політикою»; «все починається від містики», — пояснює той же невтомний винахідник нових трюків гальванізації «елітарного» цвинтарища. Не відстають і інші. «Треба ввести духа в нашу дійсність» (М. Шлемкевич), «реалізувати вічну божу істину», «здійснити історичну місію» (!) (І. Лисяк-Рудницький), «покликатись на славу, честь і оборону батьківщини» (О. Оглоблін), «плекати традиції вічного Києва», «стягу войовничої України», «легенди святого Андрія Первозванного» і т. п.

Така ось магія псевдопатріотичних слів, арсенал вдосталь втертої «національної містики» один із давендавна відомих засобів, вживаних панівною верствою до забезпечення свого монопольного становища на «політичне і духовне провідництво нації». На чужині, таке черевомовлення необхідне ватажкам «політикума діаспори», щоб чаклувати довірливі «низи», аби запобігти, як це висловлює один із заклопотаних ватажків, «розривові між нашою провідною верствою і мамами»...

Ще в 1569 р., князі Вишневецький, Острожський, Корецький, Сангушко і ін., творили опозицію великопанства проти унії України з Польщею і Литвою. Вони теж покликались на «честь і оборону вітчизни», на свою «вірність грецькому благочестію і руській нації». Але, як лише сильніший, польський гегемон загрозив їм конфіскацією маєтків, опозиційні настрої тих суєсловів проминули і вони та їхні роди скоріше ніж за півстоліття опинилися не лише в таборі попольщених і покатоличених ренегатів, але в перших лавах найлютіших ворогів українського народу.

В XVII ст., таку ж «містику» в високопоетичних формах, плекали видатні діячі козацької знаті і вищого духовенства, як, нпр., А. Кисіль, І. Виговський, Ю. Немирич (талановиті оратори в пишному, гонгористичному стилі), Й. Тукальський, Л. Баранович,

П. Тетеря, І. Самойлович. Але це не перешкодило їм невгавно поширювати своє землеволодіння, монополізувати в своїх руках тодішню промисловість України, нещадно покріпачувати і експлуатувати народні маси, а врешті, з цілковитою погордою до «матки — отчизни козакоукраїнської» і з повним запереченням риторики своїх урочистих присяг та патріотичних декларацій, торгувати цією ж вітчизною з ким лише пощастило.

В новітній добі ми є свідками ще більш цинічної девалюації цієї «національної містики». За нестачею власної, автентичної героїстичної легенди, речники «введення духа в нашу дійсність» наполегливо фабрикують цілу систему «святощів національної містики» з допомогою галерії «державних мужів, вождів нації», які, в свою чергу і свій час, оперували такою ж словесною магією як і їх попередники в минулому, тільки на те, щоб іти їхніми слідами в торгуванні вітчизною і в обдурюванні мас. Бо ж, яку позицію в «національній містиці» може становити, нпр., С. Петлюра, ця невдала карикатура Виговського? Навіть його близькі співробітники вважають С. Петлюру лише знаряддям польсько-магнатського колонізму, що не лише віддав Західну Україну актом суцільної зради в лабеті займанця, але і в Східній Україні свідомо помагав до реставрації польського феодалізму, «виконуючи тільки те, що було в інтересах не України, а Польщі» (О. Доценко: «Літопис української революції»).

Недавно опубліковані записки П. Мілюкова, російського великодержавника, що жив у Києві в 1918 р., доповнюють надто відому характеристику П. Скоропадського, введеного як і С. Петлюра в святці «національної містики». В той час, коли цей царський генерал і великий землевласник, що, крім прізвища, з Україною нічого спільного не мав, пишався своєю наоспіх сфабрикованою «містикою» циркової бутафорії під охороною німецьких багне-

тів, П. Мілюков, поспіль із німецьким урядом розпоряджався мабутнім України за своєю вподобою, проєктуючи повну реставрацію «єдиної, неділимої». Щоправда, овіяний «національною містикою», П. Скоропадський попередив ці задуми Мілюкова, підписуючи акт федерації з центром російської контрреволюції...

До почту таких самих «носіїв національної містики» належить і сіра, нічим, крім своєї політичної хиткості і постійного служіння чужим панам і їх інтересам, невизначна особистість австрійського прапорщика Є. Коновальця або ще сіріша особистість загумінкового «кроля з червонуватими очицями і тремтячими руками», дегенеративного С. Бандери. Обидвох вирізняє з юрби пересічностей хіба тільки однакова їхня садистична жорстокість, якою вони надихали свої «осадні корпуси», «похідні сотні» та «служби безпеки», пам'ятні безборонному населенню України.

Не інакше виглядає і «політика», що нею, за Донцовим, «керує містика мов керманич стерном», реалізована неофашизмом після війни, в закамарках спасенної діаспори.

Вся «національна містика» такого типу це мотлох дешевої піротехніки, густо побарвлений пишною фразеологією, призначений до дбайливого камуфляжу дійсності. Із справжніми святощами і ідеалами українського народу вона не має нічого спільного. До прапорів Б. Хмельницького, вкритих славою перемог всенародної революції 1648 р., ніяк не приєднати Виговського або Немирича. Легенди Коліївщини і Турбаїв, повстання Чернігівського полку, «Козаччини» 1855 р., Кармелюка і Олійничука, Вакулинчука і Матюшенка, революції 1905 р., Арсеналу і Перекопу — це живі легенди, бо вони оперті на дійсності боротьби, на крові, на подвигу і на жертві, на правді народу, вони глибоко ввійшли у свідомість народу і житимуть з покоління в покоління. Їх не треба плекати штучною бомбастикою. Без «містичного досвіду», в

серці народному живе і діє любов до своєї землі, до її славного минулого, до її непідмальованих, а справжніх героїв.

А гучні словеса про «вічний Київ», «премудрість над Дніпром», «архистратига Михаїла», «славу і честь батьківщини» та т. п., це лише блюзнірська лелітка всякої іншої «правди», лише не народної, лише не української. Кого і навіщо обдурюють ці «містики»? Чиїми «святощами», чиїми «гордощами», чиєю «чесстю» свідчаться вони, на ділі? Чи не більш доречно саме їм, говорити не про містику древнього, золотоверхого Києва, а про «містику», нпр., каролінців, які мчали, як це оспівав М. Р. Рільке, по золотих ланах України, щоб її вогнем та мечем загарбати? Або про «містику» чорних кабінетів Прусії і Австро-Угорщини, де здавен кувались плани агресії по лінії Київ—Севастополь—Багдад? Або про «містику» уланських полків Радзівілів та Пілсудських, що вирушали в 1920 р. на Київ, щоб реставрувати історичну Річпосполиту хижацьких «королевенят», та ще й «від моря до моря»? Або про «містику» Бабиного Яру та Іваної Долини, як кривавих етапів німецького походу на схід, що завбачав ажніак не «містичне» перетворення України в колонію рабів?..

Надто відома українському народові ця «містика». Це не «премудрість над Дніпром», злеліяна віками запеклої боротьби, великого ідейного горіння кращих синів нашого народу, незламної волі до самобутності і суверенності, сукупність ідеалів, що з покоління в покоління наснажували народні маси. Це «містика» того «золотого яблучка», плодоносної України, по яку тягнулись захланні руки загарбників, ласих приєднати нашу землю, «мов овечку заблукану до нероздільного тіла Річпосполитої», або як «королівство Київське» під берлом Габсбургів вчинити ще одним сирівцевим додатком до імперії «найясніших панів», або, врешті, перетворити на чорноземну латифундію гітлерівських сатрапів...

Так, це «містика» віковичної жаги до загарбання, грабунку, визиску, гніту і потали. Це «містика» тевтонських вандалів, ягайлонських конкістадорів, бельгійських банкірів, англійських королів нафти і сталі. Цю «містику» хочуть видати за свою «ідеологи» українського націоналізму і неофашизму. Не в імлісто-поетичних околах існує ця «містика», а на землі, завжди прозоро пов'язана із шкурними інтересами української панівної верстви. Це — комплекс Каїна по відношенні до українського народу. За «ясними ідеями, опертими на прадавній нашій містиці» проглядає чітка і єдина мета: закабалити український народ, обернути його в «етнічний субстрат», у «череду півскотів». Недаремно ж ярий пропагатор таких «ясних ідей», Д. Донцов, признається, що йому в 1918 р., «польські та російські поміщики були близькі по духу»...

Проект Виговського і Немирича — «велике князівство руське», передбачав перетворення революційної України в провінцію Річипосполітої, з навстіж відчиненими дверима для польського феодалізму і католицької наверхтальної місії. Це — зразок, що залишається класичним. Годована химерами «містики» загарбництва і колоніалізму, українська «провідна» верства іншого зразку не могла видумати, бо всі зразки України, «визволеної» нею як ландскнехтом іноземних сил, логічно вели б до України, окупованої чужими арміями, до України, обкарнаної, як і згадане «велике князівство» чи «українська народна республіка» з 1920 р., до 2-3 областей, до України як простору, підкореного політичному і економічному всевладді сторонніх сюзеренів, до України як мілітарно-поліційної одиниці в імперіально-колоніальній системі будьякого західного протектора, де всі «ясні ідеї, сперті на правдавній містиці» служили б єдиній меті — як найефективнішого утримання українського народу на рівні «громади гелотів», етнографічного «народця» або — як це показало недавнє мину-

ле, — людської маси, призначеної на суцільне винищення.

«Національна політика» українського неофашизму, що випливає з такого «містичного досвіду» — це не лише обман і шарлатанство. Це — одверта зрада своєї вітчизни і свого народу.

XIV

Народні маси, — як герой історії, як «вічний революціонер», ажнік не сліпа, не невідуча, випадкова «стихія». Динаміка народних мас залежить від об'єктивних законів розвитку історії, які, в свою чергу, зумовлені основним економічним законом даної доби і даної суспільної формації. Ідеї, що двигают масами, не падають з неба. Керманичів мас не вибирає «прovidіння». Основна правда буття нашого народу — ідеал політичної суверенності, самобутності національної культури і соціальної справедливості, визначалась народом і його організуючими силами одночасно із нашою формацією як національної спільності. Але не завжди нашому народові вдавалось іти до своєї мети прямими шляхами, оминаючи манівці, провалля. Суспільна свідомість народних мас не завжди поспівала за змінами у продукційних відносинах, не завжди маси були зрілі до творчої ініціативи, не завжди вмiли висунути зпоміж себе відданих їм керманичів, які були б не лише здатні вести народ до перемоги, але, що найважливіше — забезпечувати результати цієї перемоги. Не завжди був вільний наш народ від впливу сторонніх чинників, чужих йому соціально і ідейно.

А проте, навіть і в своїх помилках та поразках, народні маси України були морально незрівняно вищі від своїх експлуататорів, що називали себе «національним проводом». Вищі вони були через те, що завжди стояли віч на віч не з міфами, чи правдою як предметом прагматичних торгів, а з правдою свого буття як відображенням об'єктивної дійсності. В цю правду вкладав наш народ не «містику», а революційний постулат докорінної зміни свого становища тобто — своєї неволі і недолі, свого безперспективного стану як аморфної маси, своєї дійсності, в якій покiр-

но і без ремствування наказували йому тривати чужі і свої владущі. Формация ідеології народних мас, як теоретичного вислову їх інтересів, завдань і цілей, це дуже складний, не завжди прямолінійний, часто — суперечливий процес, що починається з нуртування імлістих і розрізнено-безсистемних «настроїв», а завершується чіткими узагальненнями (ідеями) і перетворенням їх у дійсність. Ось тоді і висуваються народні маси як передова, революційна сила епохи і відкривають простір для дальшого, всебічного розвитку суспільної формациї.

То ж, якщо ідеологія не є ажніяк продуктом суб'єктивістичної довільності, так і історія не є «хаосом випадковостей і можливостей», наслідком дії «містичних сил» або «провіденційних особистостей». Аналіз матеріальних відносин в кожночасній історичній обстановці дозволяє нам не лише збагнути всі завиліни історичного шляху нашого народу, найти причини успіху чи невдачі його дій, видобути із сповидної поверховності явищ і подій їх глибоку закономірність. Матеріальна зумовленість динаміки класових сил, що діяли на протязі нашої історії, дозволяє нам визначувати дійсний зміст її тенденцій, вартість кожної соціальної сили, як прогресивної чи реакційної, на тлі безупинного розвитку нашої нації.

На цьому ґрунті порівняймо дві сили, дві правди, які діяли в історії України, завжди в антагоністичному співвідношенні: одна — «правда прадідів великих», в різній шаті, на протязі віків, була спрямована лише на утвердження егоїстичної і опортуністичної «провідної» верстви, а її ідеологія була завжди апологією такого становища, яке цій верстві було найвигідніше. З другого боку, бачимо цілком безкорисливе втілення великої соціальної, народної правди в рухах мас. Розвиток продукційних сил стає імпульсом їх дії, висуває до все більшої і якісно нової та творчої ролі фактор їх суспільної свідомості, перетворює маси в силу майбутнього. Чи не наші народні маси підняли

і оновили затоптане і забуте Слово, нашу національну культуру в XV-XVI ст.? Чи не одностайний порив мас зламав і спинив експансію феодального Заходу? Чи не українські народні маси, завжди із свідомістю своєї «правди нової», побудованої за зразком Г. Сковороди — «всемірного громадянина» на етиці активного альтруїзму і мрії про «нову вільну сім'ю» всіх людей, де пануватиме братерська рівність «роботящих рук», вели нерівну боротьбу з деспотизмом і темрявою? Чи не народні маси, після величезних жертв і героїчних подвигів, завершили цю боротьбу повною перемогою і визволенням у революцію 1917 року?

Один із ідеологів і діячів української буржуазії, В. Винниченко, розглядаючи причини поразки свого класу в 1917-21 рр., приходять до таких висновків: «Національне визволення українців неподільно зв'язане із соціальним. Якщо з вами працюючі маси, ви — непереможні. Сила нашої нації в силі працюючих класів, українська державність може бути лише державністю працюючих. Коли такої державності не схочемо, не матимемо ніякої. Історія хотіла перевірити, чи ви (українська буржуазія, — н. пр.) зрозуміли її науку. Виявилось, що ні: ви розщепили свою зброю на дві половини — соціальну і національну, вибрали останню і почали боротися проти соціальної. Через те ви зразу одірвалися від своїх працюючих мас і були вщерть розбиті» («Відродження нації», II).

В основному, В. Винниченко правильно визначував ідеологію українських народніх мас, що їх вела до боротьби і перемоги. Але він робив логічну помилку: поскільки, за його ж визначенням, національне визволення неподільно зв'язане на Україні з соціальним або, інакше кажучи, національна боротьба є на Україні лише одним із висловів соціальної, класової боротьби, то тим самим «національна зброя» української буржуазії, як категорія позбавлена опори в дійсності, як категорія чисто суб'єктивістична, була нічим іншим як сукупністю інтересів, завдань і прагнень тієї ж буржуа-

зії, а в ніякому разі не цілої нації. В. Винниченко жадав від свого класу неможливого — самозради його власних, життєвих інтересів. Українська панівна верства не зрадила цих інтересів. Прикриваючись «національною ідеєю» вона солідарно і послідовно виступала проти працюючих мас, проти народу. Причина її поразки не в її «ідеологічній зброї» (що була міфом), а в приреченості її як сили минулого, як класу, що відходив з історичного кону.

Ідеологічна формація українських панівних верств довершувалась протягом віків. Немає ніякого сумніву, що, працюючи в плані формації української буржуазної нації, деякі прошарки наших «верхів» або витворювані ними ідеї, зокрема в галузі національної культури, мали, на свій час, прогресивне значення. На певних етапах і деякі інститути феодалізму і гасла національно буржуазної революції і «просвітянство» в ХІХ ст., співдіяли в напрямку полегшення розвитку суспільства. Ми надаємо значення цінностей національної культури багатьом позиціям нашої літератури, образотворчості і т. п. незалежно від їх класового змісту. Не заперечуємо позитивної ваги культурно-освітньої діяльності таких яскравих феодалів і теократів, як хоча б К. Острожський, М. Смотрицький, П. Могила, Ф. Прокопович, С. Яворський, або вкладу в українську історіографію дворянських істориків як П. Симоновський, Г. Полетика, А. Шафонський і ін. В неменьшій мірі важлива діяльність в галузі архітектури (для витворення, нпр., стилю козацького, українського барокко, чи рококо) гетьманів І. Самойловича чи К. Розумовського або в галузі українського вокально-хорового мистецтва меценатів Іллінського, Д. Трощинського...

Але, в загальному, панівна верства, маючи на оці звичайно, насамперед забезпечення своїх економічно-соціальних інтересів, а щопотім, для власної розваги, проблеми національної культури, гальмувала розвиток української нації. Навіть в тих періодах, коли

ця верства була зацікавлена в прискореній формації української буржуазної нації, класовий інтерес мав для неї первинну вагу. Національна держава, національна культура, для цієї верстви це були лише засоби до як найдійовішого вдержання народних мас («смердів», «чорних людей», «поспільства») в покорі, в темряві і в сліпому послуху, бо якже інакше можна було б їх експлуатувати? Тож феодали XII ст., недаремно проповідують догмат «ність власті аще от бога» або «властем придержащем да повинуетесь». В 1665 р. Йоанікій Галятовський видає свій «Ключ розуміння», в якому як найвищу мораль для народа, як «ціль життя і обов'язок простої людини» пропонує «працю на хосен панства і духовенства». Цілком зрозуміло, що панівні суспільні шари, хоч і «благочестивої грецької віри» і «україномалоросійської нації», виявлені свого часу Іваном Вишенським як паразитарні, хотіли накинути нації свою власну ідеологію як «національно-державний ідеал». Навіть такий патріот і праведний народолобець як Г. Сковорода, хоч і досконало розумів істоту «стада свиного», «рабів наживи», «сборища обезьян філософских» — сучасного йому великопанства Гетьманщини, не міг поробити радикальніших висновків своєї критики суспільства. М. Драгоманов правильно вказував на те, що «національно-державний ідеал» української панівної верстви і в XIX ст. не міг ніколи переступити меж консерватизму. Класова підоснова є з такою ж силою виразна в кріпосницько-хуторянській ідеології П. Куліша, що заперечував потребу будьякої господарської модернізації України як і в проповідях Клима Смолятича чи в «похвалах катівському ремеслу» поета XVIII ст. Климентія.

І український неофашизм XX ст. є тільки результатом нагромадження кількісних змін в ідеології української панівної верстви, останньою, «модерною» спробою парафрази «морального вчення» Галятовського. Це є ідеологія недобитків колись панівної західно-

української верстви (духівництва, чиновництва, дрібноміщанства, куркульства), які, на ґрунті США, Канади і деінде, перетворені в «шукальників статусу», «менаджерів» великих страхувальних товариств чи в ка-сту промітких доробкевичів, бачать реставрацію своєго володіння на Україні в доктрині поярмлення «творчою меншістю» українського народу, в рамках української буржуазної нації і держави. Осьтак, формула «від містики до політики», ще один зайвий раз, при докладнішому аналізі, звучить з усією чіткістю: **«від економіки до політики».**

А проте, незважаючи на наполегливість своїх зусиль, панівні верстви, які колись існували на Україні або їх фрагменти на чужині, не змогли стати рушійною силою нашої історії. Вони, за Винниченком, були, кінець кінців, внаслідок своєї ідейної порожнечі вщент розбиті. Подвиг і труд українських мас і їх передових сил не пішов намарно.

В буремних роках революції, на базі нового, радянського ладу, утвореного Жовтнем, відбувався процес перетворення української буржуазної нації в націю **соціалістичну**. Нині, в рамках суверенності української радянської держави існує єдина, безкласова, монолітна українська соціалістична нація, як здійснення заповітних мрій героїчних поколінь нашого народу.

XV

Автор відомої «Перестороги» (початок XVII ст.) стилем людини, що здригається від гніву, змальовував егоїзм української панівної верстви свого часу: «...потомкове княжат руских, світа сего красотами уведение, а науками не виученії, впали в великое лакомство коло панованья і великую хтивость взяли... очі собі лупали о панства, один у другого видираючи, а на помочь собі сусідів пограничних приводячи, яко венгров, поляков, литву...» Ще яскравіше характеризував цю «провідну» верству І. Вишенський: «...не ваші милости ли алчних оголодніваєте, жаждними чините бідних подданих... християн наданих лупите, самі ся перекормлюєте, труд і пот крелавий слуговин своїх, лежачи і седючи, пожираєте... лупите, обнажаєте, мучите, томите, самі як ідоли... а біднії подданії ден і ноч на вас трудят...»

Становище експлуататорів неминуче пов'язане з комплексом відчуженості, що, як відгомін феодалізму, притаманний «провідній» верстві України в XIX-XX ст., і зокрема чітко зазвучить у її «націоналізмі». Як з амбразур своїх замчищ гордовито споглядав феодал на своїх підданих, а з балконів своїх Сокиринців, Мосівок, Лютеньок — поміщик і «українофіл» Шевченкової доби, так і «властеалчні», за Сковородою, «носії державнотворчої місії» сучасного неофашизму існують поза дійсністю, поза народом, поза рідним ґрунтом. Їхня «Україна», як і їхніх прадідів, «великих» своїм «лакомством коло панування», як і Україна П. Куліша чи В. Липинського, це Україна суцільної абстракції. Такою самою абстракцією була Колхіда чи золотодайна Голконда, чи врешті і наші «Дикі поля» для всякого рода колонізаторів і конкістадорів. Покоління української «провідної» верстви жили на Україні, користали з її земних благ і, «лакомі панованья»,

витворювали навіть «національно-державні ідеали», але все буття України і її народу ішло поуз них. Вони, як Куліш, воліли вважати цей народ «проблематичним поняттям» або як Липинський «охлосом», що ніколи не буде здібний до державного буття. А тимчасом, поза кругозором «вибраної» верстви, відбувалось явище, в історії майже безпрецедентне: сам народ, цей «безрідний сирота», як називала його в 60-их рр. мин. ст. львівська «Мета», став ковалем своєї долі і свого майбутнього, сам, «без письменних людей», як казав товариш І. Франка — О. Данилюк, взявся скинути ярмо темних століть і стати нарешті «прологом» нової доби в історії України. «Без письменних людей» наш народ став до бою за волю із найбільшою в свій час військовою силою на Сході Європи — феодальною Польщею і переміг її. Власними силами він боровся з олігархією своєї знаті і з царським абсолютизмом та з магнатською Габсбурщиною. Подвигом і трудом своїм він перетривав у невпинній боротьбі за свободу і суверенність та вийшов з неї переможцем. «Без письменних людей», без «провідної» верстви, тичинівський чабан став «отаманом» та відстояв свою правду «найменьшого брата» в найгероїчніших зусиллях, своїми ж грудьми, як колись у старовину — червоними щитами Святослава та Володимира, заслонивши шлях на Україну ворожим навалом.

Так, висловлюючись в подвигу і труді мас, ідея стає силою.

Ідеологам дворянської, магнатської, буржуазної України уявлялась наша батьківщина сонливою, патріархальною провінцією з романтичними хуторами і вітряками, з ідилічними гречкосіями і чумаками, з маріонетковими ліричними Оксанами, на тлі старовинного гоголівського краєвиду. Із злорадністю яничар-каїнів, що ненавидять свій рідний край і свій народ, дивились націоналістичні міфотворці на Україну як на незмінне Дике Поле, де «споконвіку мідноликий

люд, державою ту землю непосівши, безсило грузне у важкій ріллі безкрилим тілом раб, а не господар»... І, як висновок з того: похід фашистівських «крицевих фаланг», які цю «нічию землю», «терен, що не діждався приходу Риму» (!) обернуть в зразкову колонію моторизованих Атіл Заходу...

Яке ж було здивування цих хуторянських казкарів і квазімодо українського фашизму, для яких Україна була «гноїщем азійським», «гайдамацьким хаосом», «бранкою-повією» (!), коли вони віч-на-віч зустрілись з Україною новою, з Україною, що творилась, зростала і формувалась без них — цих письменних людей», без цієї «когорти вибраних»! З Україною грандіозних перетворень і зрушень, з Україною — не іконопису, міфів і казок, а з Україною труду і величі, «вищого серця», за яким тужив Сковорода, з Україною мужньої і героїчної доби Жовтня.

Дійсністю першорядної ваги стала суцільна ліквідація поняття України як відсталого, аграрної країни і перетворення її в могутню індустріальну одиницю. Дійсністю — докорінна зміна українського краєвиду і формація матеріальної культури нової України як результату планового використання всіх її природних багатств і можливостей.

Невпізнано змінилась і суспільна свідомість давньої «степової Еллади». Відбулась інтеграція всіх наших етнічних фрагментів, штучно леліаних в попередніх добах, в одну українську соціалістичну націю. Ця інтеграція, в якій несуттєвими стали покутуючі ще лише під небом чужини місницькі комплекси «волиняків», «лемків», «наддніпрянців» і «наддністрянців», була можлива лиш на тлі інтеграції всієї української землі, лиш на тлі епохального акту возз'єднання всіх українських територій, включно з геополітично і історично приналежним до України Кримом.

Населенню цього величезного простору присвоєно свідомість великого і творчого народу, наснажено

його національною гордістю, не декларативною, не штучно навіюваною гучним псевдопатріотизмом, а гартованою в вогні і в бурі суворої доби, грізного народного іспиту. Патріотизм радянських українців— це не облуда святох і «патріотів за печею», а могутнє чуття великої родини, світогляд мужніх людей труда, самопосвяти і творчості. Цим патріотизмом окрилена і нова культура України післяжовтневої доби, що в кожній своїй галузі відзначає блискучі звершення, еднаючи для творчості все нові і нові сили нації, визволені революцією.

Нині, замість України, яку «не визнавали», яку поневіряли як синонім глухої периферії, як об'єкт торгу, як безобличну «річ проміжну», існує, росте і діє Радянська Україна, як рівнорядна на всіх міжнародних форумах могутня і суверенна держава.

Український народ це народ в повному розгоні своєї динаміки, це нація, яка невгавно іде вперед, яка знає куди вона іде і до чого вона прагне. Вона утверджує і розгортає той напрям, що виріс із нашого минулого, що зумовлений закономірним розвитком нашої історії і природним становищем нашої розлогої країни. Кожний день насичує наш народ міццю і силою, а їх джерела — в монолітній єдності, ідейній і соціальній нашого народу, в ідеях Великого Жовтня, цієї межевої дати в історії людства.

Де ж, на тлі цього нестримного походу нашого народу як співтворця великої соціальної революції і першого в історії світу союзу соціалістичних націй і держав, становище людиноненависницької, анахронічної, антисупільної і антинаціональної «доктрини націоналізму»? Який ґрунт на Україні для неофашизму — цього рецидиву безплідного мрякобісся, ганебного закріпачення людського вільного духа, цього останнього зойку гаснучого світу?

Ще лиш в закапелках чужини, на песій службі у чужого пана, в середовищах, які в житті нашого народу були глухими до всього живого і творчого,

блимає мізерна свічечка міфів і фетишів колись, — під опікою могутнішого пана, — такої бундючної панівної верстви на Україні.

Квадрига історії промчала над нею. Як безплідний бур'ян, як сухе бодяччя полягла під колесами цієї квадриги «провідна» верства України, враз із своєю лицемірною «правдою прадідів великих», із своєю «національною містикою», що допомагала їй торгувати вітчизною на протязі віків і закріпошувати український трудовий народ.

Не підведеться вже ніколи бодяччя. Під високим, синім небом, вільні від зіноваті і кукіля, колосяться, хвилюються і золотіють неозорі лани України.

Річка не повертається ніколи всп'ять. Не суджено повернутись і тим суспільним силам, що безславно зійшли з кону історії.

125

ЗА ЧИНИМ ОКЕАНОМ

